

วารสาร

การบริหารและการจัดการ

ADMINISTRATION AND MANAGEMENT

คำนำจากคณบดีคณะรัฐประศาสนศาสตร์

คณะรัฐประศาสนศาสตร์ : ผลงานและความก้าวหน้า
สุวรรณีย์ แสงมหาชัย

การปรับตัวของระบบราชการไทยสู่การแข่งขันในประชาคมโลก
ไกรยุทธ อีรตยาคีนันท์
วรเดช จันทรศร
ทิพาวดี เมฆสุวรรณค์
ทวีศักดิ์ สุทกวาทิน

การนำนโยบายรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติไปปฏิบัติ : ปัจจัย
ที่ส่งผลต่อความสำเร็จ
กล้า ทองขาว

การพัฒนาเศรษฐกิจ : มุมมองของประชาชน
กาญจนา แก้วเทพ

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1

พฤษภาคม-สิงหาคม 2535

การพัฒนาเศรษฐกิจ : มุมมองของประชาชน*

กาญจนา แก้วเทพ**

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายแนวคิดและวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจจากมุมมองของประชาชนซึ่งแตกต่าง จากแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก โดยแนวคิดและวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวจะแสดงออกในกระบวนการพัฒนากลุ่มองค์กรประชาชน กรณีตัวอย่างที่จะเลือกนำเสนอในที่นี้เป็นกลุ่มพัฒนา เขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่¹

1. การวิพากษ์ระบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

Serge - Christophe Kolm² ได้ทำการสำรวจแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์ นักสังคมศาสตร์ นักมานุษยวิทยา ในเนื้อหาที่ว่าด้วยระบบเศรษฐกิจ และได้แสดงให้เห็นว่าจากการศึกษาสภาพความเป็นจริงของสังคมต่าง ๆ ในยุคสมัยต่าง ๆ นักวิชาการจากหลาย ๆ สาขา จะพบข้อเท็จจริงร่วมกันประการหนึ่งว่า มีระบบเศรษฐกิจอย่างน้อย 3 ระบบอยู่ภายในสังคมคือระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (ซึ่งเน้นการแลกเปลี่ยนและการแข่งขัน) ระบบเศรษฐกิจแบบวางแผน (ซึ่งเน้นการกระจายของภาครัฐ) และระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน (Reciprocity/Mutuality) ซึ่งอาจจะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป เช่น เศรษฐกิจแบบการบริจาค (Charity - David Johnson) เศรษฐกิจแบบประเพณี (Tradition - Paul Samuelson) เป็นต้น

---

* บทความนี้เสนอครั้งแรกใน “โครงการสัมมนาเศรษฐศาสตร์การเมือง”, จัดโดยศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2534

** สภาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา

อย่างไรก็ตาม ในภาคปฏิบัติ จากต้นกำเนิดของการเป็นศาสตร์สาขาหนึ่ง วิชาเศรษฐศาสตร์ค่อย ๆ ก่อสร้างอุดมการณ์แบบ “เศรษฐศาสตร์นิยม” (Economicism) ซึ่งได้ลดทุกสิ่งทุกอย่างให้เหลือแต่เพียงคุณสมบัติ 2 ประการ คือ ต้องวัดได้ และต้องเปรียบเทียบกันได้ อุดมการณ์ “เศรษฐศาสตร์นิยม” นี้แผ่ขยายออกไปในสังคมภายใต้การแพร่กระจายของคำศัพท์ชุดหนึ่ง เช่น การผลิต การบริโภค ตลาด ทุน ทรัพยากรมนุษย์ กำไร จุดคุ้มทุน เป็นต้น ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ คำนิยามของระบบเศรษฐกิจเริ่มลดลงเหลือเพียง 2 ประการ คือ หนึ่งระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ซึ่งเป็นหัวใจของระบบทุนนิยมเสรี และสองระบบเศรษฐกิจแบบวางแผนซึ่งเป็นหัวใจของระบบสังคมนิยม ส่วนระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกันนั้นได้หลุดหายไปจากกรอบของวิชาเศรษฐศาสตร์โดยทั่ว ๆ ไป

แต่ในสภาพความเป็นจริง ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกันยังไม่ได้หลุดหายไปจากโลกแห่งความเป็นจริง โดยเฉพาะในโลกสังคมชนบท ยังมีวัฒนธรรมแบบอื่น ๆ “ที่มีใช้ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา” ไปทุกมิติของชีวิต แน่นนอน วัฒนธรรมเหล่านี้กำลังเผชิญหน้ากับ “วัฒนธรรมแบบเศรษฐกิจ” วัฒนธรรมแบบอื่น ๆ เหล่านี้กำลังปรับตัว ในบางแห่งได้ล่มสลายไปแล้ว ในบางแห่งก็กำลังต่อสู้เพื่อให้ตัวเองมีอิสระ และมีที่ยืนอยู่ในอารยธรรมของโลก แต่ที่แน่นอนก็คือ เราต้องเรียนรู้ว่า ยังมีวัฒนธรรมแบบอื่น ๆ ยังมีระบบเศรษฐกิจแบบอื่น ๆ ที่มีได้มีสมมติฐานว่า มนุษย์เราเป็นเพียง “สัตว์เศรษฐกิจ” (Homo Economicus) แต่เพียงอย่างเดียว

สำหรับประเทศไทย ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจกระแสหลักมักจะคิดถึงแต่ “หลักเศรษฐศาสตร์” และหลักเศรษฐศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ในสภาพความเป็นจริง ระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านชนบทไทยจะมีหลายระบบย่อยซับซ้อนเชื่อมโยงกันอยู่ บางอย่างเป็นเรื่องเศรษฐกิจ แต่บางอย่างก็มีเรื่อง “คน” เข้ามาเกี่ยวข้อง บางอย่างมีเรื่องความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ ที่ไม่อาจอธิบายได้ด้วยผลกำไร การลงทุน ซึ่งเป็น “เกณฑ์” (Category) ตามหลักเศรษฐกิจได้

สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งในระบบเศรษฐศาสตร์ก็คือ มิติด้าน

ศีลธรรม มิติด้านมนุษย์ มิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ (ที่ K.Polanyi เรียกว่า “Non - Economic Part” อันหมายถึงคุณค่าที่ให้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล นั้นได้ขาดหายไปในระบบคิด “แบบเศรษฐศาสตร์ล้วน ๆ” (Pure Economics) ลักษณะดังกล่าวเป็นข้อแตกต่างอย่างสำคัญระหว่างระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน และในกรณีของงานวิจัยกลุ่มพัฒนาจอมทองที่จะได้นำเสนอในตอนต่อไปนี้เราจะได้เห็นแนวคิดและหลักการทำงานของระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกันที่แสดงออกทั้งในพฤติกรรมเศรษฐกิจและพฤติกรรมด้านอื่น ๆ ของชีวิต

2. งานพัฒนาของกลุ่มจอมทองโดยสังเขป

เพื่อช่วยในการทำความเข้าใจเนื้อหาในตอนต่อไป ณ ที่นี้จะทำการสรุปเนื้อหาโดยย่อของงานพัฒนาจากกลุ่มจอมทองเสียก่อน

กลุ่มจอมทองเป็นกลุ่มชาวบ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ (ประมาณ 10 หมู่บ้าน ที่เลือกศึกษา) ที่มารวมตัวกันเพื่อดำเนินงานพัฒนา โดยมีศูนย์สังคมนิคมพัฒนาเขตเชียงใหม่³ (ในตอนต่อ ๆ ไปผู้เขียนจะขอใช้คำว่าศูนย์เชียงใหม่ฯ หรือศูนย์ฯ แทน) เป็นตัวประสานงาน เป้าหมายของการพัฒนานั้น นอกจากจะมุ่งปรับปรุงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและกลุ่มให้ดีขึ้นแล้ว ยังมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การสร้างสรรกระบบช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันเป็นระบบที่เคยมีมาก่อนในชุมชนและได้ค่อยสูญหายไปเมื่อเผชิญกับอิทธิพลจากภายนอก แนวทางการพัฒนาที่กลุ่มใช้อยู่คือการพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic Approach) โดยเน้นหนักมิติด้านศาสนาและวัฒนธรรม

ศูนย์เชียงใหม่ฯ ได้ก่อตั้งอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.2518 และได้ดำเนินงานงานพัฒนากับชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ แต่ทว่าพัฒนาในระยะแรกนี้ยังมุ่งเน้นแต่ด้านเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ (เช่น ทำธนาคารข้าว ธนาคารควาย เลี้ยงหมู แหล่งน้ำ) และใช้วิธีการแบบ Top - Down คือทุกอย่างศูนย์ฯ เป็นผู้วางแผนและดำเนินการ ผลจากการทำงานที่ผ่านมาสัก 4-5 ปี พบว่าไม่ประสบความสำเร็จ เพราะส่วนใหญ่กลุ่มที่ตั้งขึ้นมาจะล้มเนื่องจากคณะกรรมการ-

การคัดโกงบ้าง สมาชิกไม่ยอมส่งคืน หรือมีฉะนั้นก็เกิดความแตกแยกทะเลาะเบาะแว้งกันในหมู่ชาวบ้าน ในช่วงปี พ.ศ.2525 ที่ศูนย์ฯ กำลังทบทวนและสรุปบทเรียนอยู่นี้ ศูนย์ฯ ก็ได้มีโอกาสรู้จักกับชาวบ้าน กลุ่มหัวเสือ ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้าน 3-4 กลุ่มที่มีการรวมตัวกันเองเป็นกลุ่มเล็ก ๆ (สมาชิกกลุ่มละ 10 คน) กลุ่มเหล่านี้ได้พยายามทำกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ มาด้วยตัวเอง โดยไม่มีความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก แม้ในระยะแรกจะล้มเหลว แต่ก็ได้สรุปบทเรียนและแก้ไขเรื่อยมาจนประสบความสำเร็จ

จากกรณีบ้านหัวเสือ ทำให้ศูนย์เชียงใหม่เริ่มสนใจและเริ่มศึกษาวิธีการทำงานพัฒนาตามแบบของชาวบ้าน และพบว่าชาวบ้านมีวิธีการพัฒนาที่แตกต่างไปจากศูนย์ฯ (เช่น การตั้งกลุ่มขนาดเล็ก เน้นการประชุมพบปะกัน ต้องทำความเข้าใจเป้าหมายการรวมกลุ่มให้ชัดเจนตรงกันมีมาตรการทดสอบจิตใจสมาชิก กฎระเบียบต้องตั้งมาจากการมีส่วนร่วมของทุกคน เป็นต้น) จากนั้น ศูนย์ฯ จึงได้เริ่มงานพัฒนาตามแบบวิธีการของชาวบ้านในกลุ่มอื่น ๆ และได้ปรับปรุงพัฒนาให้เหมาะสมกับเงื่อนไขในแต่ละแห่ง (เป็นแบบ Bottom-Up Approach)

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2526 เป็นต้นมา บรรดากลุ่มเล็ก ๆ ในหลายหมู่บ้านของอำเภอจอมทองได้คิดกิจกรรมของตนเองตามสภาพความเป็นจริงและความต้องการของสมาชิก เช่นบางกลุ่มเลี้ยงวัว บางกลุ่มเลี้ยงควาย แต่ทุกกลุ่มจะมีกิจกรรมพื้นฐานคือ การทำธนาคารข้าว และการออมทรัพย์⁴ โดยมีศูนย์ฯ เป็นตัวประสานงานระหว่างกลุ่มเหล่านี้ ต่อมาในปี พ.ศ.2528 ชาวบ้านพบว่ากลุ่มเล็ก ๆ เหล่านี้มีขีดจำกัดในการช่วยเหลือกัน จึงได้เสนอให้แต่ละกลุ่มมารวมตัวกันเป็นระดับเขตโดยนำเอากิจกรรมออมทรัพย์ซึ่งมีความคล่องตัวมาเป็นกิจกรรมร่วม (ทุกกลุ่มจะหักเงินส่วนหนึ่งจากกลุ่มมาเข้าออมทรัพย์ประจำเดือนในระดับเขต) แต่เป้าหมายของการรวมกลุ่มกันในระดับเขตนั้นมิใช่เพื่อการขยายเงินทุนกู้ยืมเป็นอันดับแรก แต่เพื่อให้คณะกรรมการระดับเขตสามารถช่วยเหลือแก้ไขปัญหาภายในกลุ่มย่อยได้

คณะกรรมการเขตชุดแรกกำหนดวาระไว้ 3 ปี (2528-2530) เพื่อทดลองทำงานร่วมกัน หลังจากนั้น ก็ประเมินผลเพื่อดูว่าสมาชิกต้องการทำงานร่วมกันต่อไปหรือไม่ สำหรับกิจกรรมที่ระดับเขตดำเนินการนี้ มี 4 ด้านใหญ่ ๆ คือ กิจกรรมเศรษฐกิจ อันได้แก่ การออมทรัพย์ การซื้อปุ๋ยราคาถูกร่วมกัน กิจกรรมด้านวัฒนธรรมศาสนา เช่น การทอดผ้าป่าข้าวเพื่อจัดตั้งธนาคารข้าวแก่กลุ่มชาวนาที่ไร้ที่ดิน การทำบุญข้าวล้านบาตร การช่วยเหลือกิจการงานต่าง ๆ ของวัด และงานประเพณีต่าง ๆ กิจกรรมด้านการศึกษา เช่น กลุ่มรุ่นที่จะทำหน้าที่ให้การศึกษารุ่นน้องให้เข้าใจถึงแนวทางการพัฒนาและกิจกรรมประสานงาน เช่น การพิจารณาคัดเลือกกลุ่มใหม่เข้ามาเป็นสมาชิกเขต

ผลจากการทำงานในระดับเขตระยะที่ 1 ปรากฏว่า ได้ผลดีในทุก ๆ ด้าน ในด้านเศรษฐกิจปัญหาการขาดแคลนข้าวแทบจะไม่เกิดขึ้น นอกจากนั้นกลุ่มสมาชิกยังมีโอกาสได้เป็นเจ้าของวัวควาย และมีเงินออมสำหรับกู้ยืมยามจำเป็น ดังนั้นหลังจากการประเมินผลแล้ว กลุ่มสมาชิก 20 กลุ่มจึงได้ตกลงกันที่จะทำงานร่วมกันต่อไปเป็นระยะที่ 2 (2531-2533) โดยกลุ่มได้ตั้งนโยบายว่า หลังจากที่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้แล้ว จะต้องพยายามช่วยผู้ที่มีฐานะยากจนในชุมชนให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ตัวอย่างรูปธรรมที่เกิดขึ้นคือ กลุ่มได้ไปเช่าที่นาและร่วมแรงกันทำนาร่วมกันเพื่อนำเอาข้าวที่ได้ไปตั้งธนาคารข้าวให้ชาวนาไร้ที่ดิน เป็นต้น

3. การวิเคราะห์หลักเศรษฐกิจที่มีอยู่ในกลุ่มพัฒนาจอมทอง

จากการจำแนกประเภทของระบบเศรษฐกิจที่กล่าวมาข้างต้น เราอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า อาศัยกระบวนการพัฒนาตามแนวคิดและวิธีการของชาวบ้าน กลุ่มพัฒนาจอมทองได้พยายามสร้างสรรค์ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน โดยเชื่อมโยงสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจแบบอื่น ๆ ที่มีอยู่คือ ระบบตลาด และระบบของรัฐ (ชาวบ้านจอมทองยังคงปลูกข้าวและพืชเศรษฐกิจทั้งเพื่อกินและขายยังคงอาศัย ฮตก. ในการซื้อปุ๋ยราคาถูก) อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาดังกล่าวนี้ก็ต้องเป็น “การพัฒนา” ที่มีคำนิยาม ที่มีปรัชญา มีแนวคิดและวิธีการที่แตกต่างไปจากการพัฒนาแบบที่เข้าใจกันอยู่

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 การพัฒนาแบบถ่อมมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Human - Centred Development)⁵

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า การพัฒนากระแสหลักที่แพร่ไปในชนบทไทย ตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับแรกจนถึงแผนพัฒนาฉบับสุดท้ายนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นการพัฒนาที่ถือเอา “อัตราการเจริญเติบโต” เป็นเป้าหมายทั้งสิ้น ในเขตจอมทองนี้ ก็เป็นเขตที่มีการพัฒนาดังกล่าวแพร่หลายเข้าไปมากไม่ว่าจะเป็น การสร้างเขื่อน การตั้งกลุ่มชาวนา การขยายการปลูกข้าว การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ เป็นต้น และทุกโครงการก็สามารถสร้างอัตราความเจริญเติบโตได้จริง แต่ทว่าคุณภาพชีวิตของคนและชีวิตของชุมชนกลับเสื่อมโทรมลง ดังที่ชาวบ้านได้ตั้งข้อสังเกตว่า “ตั้งแต่มีความเจริญทันสมัยเข้ามา ชาวบ้านต่างคนต่างทำมาหากิน ไม่ค่อยเห็นหน้ากัน ใครมีทุกข์สุขอย่างไรก็ไม่รู้ และไม่ได้พึ่งพาอาศัยกันเหมือนแต่ก่อน”

ดังนั้น ข้อเสนอประการหนึ่งจากกลุ่ม TOES (The Other Economic Summit) ก็คือ เราจะต้องใช้ตัวบ่งชี้ตัวใหม่ในการวัดการพัฒนา กล่าวคือ แทนที่จะใช้อัตราความเจริญเติบโตซึ่งเป็นตัวบ่งชี้เดิมเราจะต้องใช้ “ความมีชีวิตชีวาของชุมชน” (ซึ่งหมายรวมถึงชีวิตของคนในชุมชนด้วย) เป็นตัวบ่งชี้ตัวใหม่ของการพัฒนา กล่าวคือ ต้องสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ทางเศรษฐกิจขึ้นมา อันได้แก่ความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แทนที่ความสัมพันธ์แบบ Liberalism และ Perfect Competition กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการสถาปนาระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกันให้ขึ้นมาเป็นหลักนั่นเอง

ข้อเสนอของกลุ่ม TOES ดังกล่าวข้างต้นตรงกับเป้าหมาย 3 ประการของกลุ่มพัฒนาจอมทองที่ว่า

(1) ในระดับปัจเจกบุคคล การพัฒนานี้มุ่งเน้นให้มีการพัฒนาศักยภาพความสามารถพร้อมกับยกระดับคุณธรรมของบุคคลให้สูงขึ้น ความสามารถและคุณธรรมนี้จะต้องแสดงออกมาในการกระทำ มิใช่ระดับคำพูด

(2) ระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การพัฒนานี้มุ่งสร้างสรรค์ความสัมพันธ์แบบพี่น้อง แบบช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้เกิดขึ้น

(3) ระดับเงื่อนไขในการดำรงชีวิต เนื่องจากปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนจะดำรงชีวิตอยู่ได้จะต้องมีเงื่อนไขด้านต่าง ๆ ดังนั้นการพัฒนานี้ก็มุ่งปรับปรุงเงื่อนไขในการดำรงชีวิตดังนี้

(3.1) ด้านเศรษฐกิจ มุ่งให้มีปัจจัยเพียงพอแก่การดำรงชีวิต

(3.2) ด้านการเมือง ฝึกให้มีความรับผิดชอบร่วม และตัดสินใจด้วยระบบประชาธิปไตย

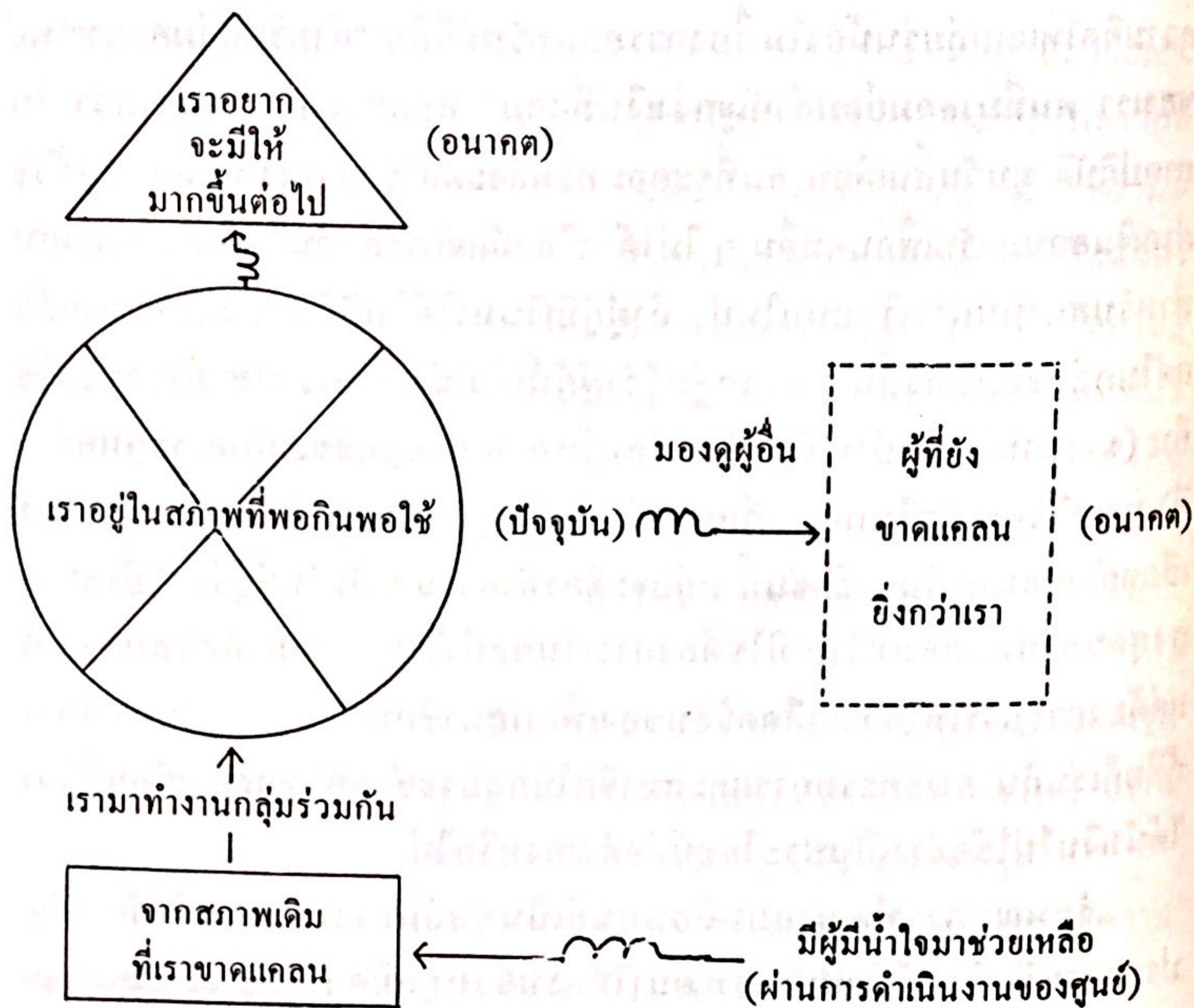
(3.3) ด้านวัฒนธรรม ให้มีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ แก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติธรรม ขันติธรรม และการให้อภัยกันตามวัฒนธรรมดั้งเดิม

(3.4) ด้านศาสนา⁷ ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติตามหลักการที่ถูกต้องของศาสนาและทำนุบำรุงสถาบันศาสนาให้เป็นที่พึ่งของประชาชน

การแสดงออกของการดำเนินกิจกรรมไปตามเป้าหมายดังกล่าวจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้ ในเนื้อหาของการศึกษาที่กลุ่มรุ่นพี่ได้ตระเตรียมความคิดให้แก่กลุ่มรุ่นน้องในเรื่องการออมทรัพย์ก็คือ “สำหรับกลุ่มออมทรัพย์ของเรา คนที่มาออมย่อมสำคัญกว่าเงินที่ออม” หลักการนี้หมายความว่า ในภาคปฏิบัติ วันวันสิ้นเดือน คนที่จะออมทรัพย์จะต้องมาประชุมที่กลุ่ม/จะใช้วิธีฝากเงินออมมากับเพื่อนคนอื่น ๆ ไม่ได้ หรือแม้แต่การส่งเงินคืนก็เช่นกัน สำหรับสถาบันการเงินแบบใหม่ ถ้าผู้ที่มีเงินมาใช้คืนก็ถือว่าไม่มีปัญหาแล้ว แต่ในกลุ่มจอมทองนั้น หากกลุ่มรู้ว่าผู้กู้เงินไม่น่าจะมีความสามารถที่จะใช้คืน (ชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน ย่อมรู้สภาพเศรษฐกิจของกันและกันอย่างดี) หากมีเงินมาใช้คืนกลุ่ม ก็แสดงว่าต้องไปกู้ยืมจากแหล่งอื่นมา และต้องเสียดอกเบี้ยมาก ในกรณีเช่นนี้ กลุ่มจะต้องทำความเข้าใจกับผู้กู้ว่า “เป้าหมายสูงสุดของกลุ่มออมทรัพย์มิใช่ต้องการเงินผลกำไรของกลุ่มให้สะสมมาก ๆ แต่ต้องการบรรเทาความเดือดร้อนของเพื่อนสมาชิกมากกว่า” ในกรณีการกู้ยืมก็เช่นกัน คณะกรรมการและสมาชิกในกลุ่มจะช่วยกันดูแลตักเตือนผู้กู้ว่าได้นำเงินไปใช้อย่างเป็นประโยชน์ต่อตัวเองหรือไม่

ลักษณะการพัฒนาแบบถ่อมมนุษย์เป็นศูนย์กลางมีคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งคือ ต้องเป็นการพัฒนาให้ครบถ้วนทุกมิติ (Integral Develop-

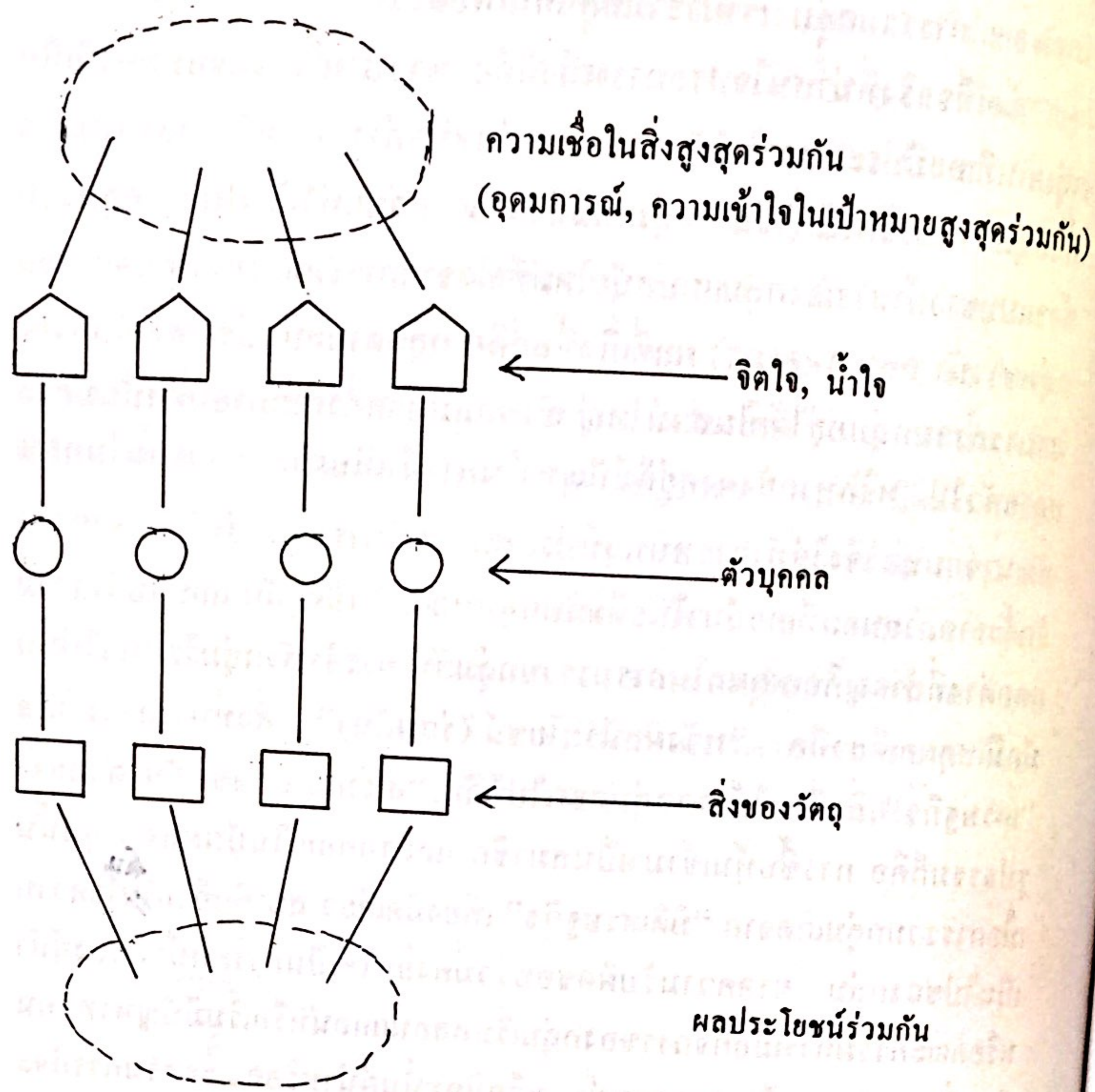
ment) หรือการพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic Development) มิใช่การพัฒนาแบบมิติเดียวคือมิติเศรษฐกิจ และละเลยหรือทำลายมิติอื่น ๆ ของชีวิต (One-Dimensional Development) การพัฒนาแบบองค์รวมนี้จะประสานมิติของการพัฒนาเศรษฐกิจเข้ากับการเมือง (ในระดับขององค์กร) เข้ากับศาสนาและวัฒนธรรมดังที่ปรากฏในเป้าหมายของกลุ่มที่กล่าวมาแล้ว ตัวอย่างรูปธรรมอันหนึ่งก็คือ แนวคิดเรื่อง ความต้องการพื้นฐาน (Basic Needs) ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีลักษณะอัตวิสัย ขึ้นอยู่กับคนแต่ละคน ไม่มีเกณฑ์แน่นอน ฉะนั้น ความต้องการพื้นฐานนี้จึงต้องถูกกำกับด้วย “ความรู้จักพอ” อันเป็นมิติด้านศาสนา ผลพวงจาก “การรู้จักพอ” ของสมาชิกในแต่ละกลุ่ม จะทำให้เกิดส่วนเกิน (Surplus) ซึ่งกลุ่มสามารถจะนำไปช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลนมากกว่า (ลักษณะการช่วยเหลือผู้อื่นที่ยากไร้กว่านี้เป็นรูปแบบความสัมพันธ์พื้นฐานของสังคมชนบทไทย) กระบวนการพัฒนาดังกล่าวนี้ดำเนินการผ่านกิจกรรมการศึกษา เพื่อให้สมาชิกเกิดการไตร่ตรองเลือกทางแห่งการพัฒนาตนเองดังนี้

3.2 การรวมกลุ่ม: เรามารวมกลุ่มกันเพื่ออะไร?

ข้อเท็จจริงที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ ชาวบ้านในเขตจอมทองนี้เป็นกลุ่มคนที่เคยมีประสบการณ์กับการรวมกลุ่มชนิดต่าง ๆ มาเป็นเวลานานแล้ว ทั้งกลุ่มตามประเพณี (เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มแห่ไม้ค้ำโพธิ์ กลุ่มรวมข้าวแบบชาวบ้าน) และกลุ่มแบบสมัยใหม่ที่เกิดจากการจัดตั้งจากภายนอก (เช่น กลุ่มชาวนา กลุ่มเกษตรกร) ผลที่เกิดขึ้นก็คือ กลุ่มตามแบบประเพณีนั้นยังคงสามารถรวมกลุ่มอยู่ได้เป็นส่วนใหญ่ ส่วนกลุ่มที่จัดตั้งจากภายนอกนั้นมักจะสลายตัวไป หรือหากยังคงอยู่ก็มีปัญหาในการดำเนินการ ชาวบ้านในกลุ่มพัฒนาจอมทองจึงได้ทำการทบทวนประสบการณ์การรวมกลุ่มที่เกิดจากการจัดตั้งจากภายนอกที่เคยมีมาในอดีตกับกลุ่มพัฒนาในปัจจุบัน และพบว่าความแตกต่างที่สำคัญคือเหตุผลในการมารวมกลุ่มกัน การจัดตั้งกลุ่มโดยทั่วไปนั้นมักมีเหตุผลเดียวคือ “หวังผลประโยชน์ (ร่วมกัน)” สิ่งที่น่ามารวมก็คือ “เศรษฐกิจ” สิ่งที่จะได้จากกลุ่มออกไปก็คือ “เศรษฐกิจ” เช่นกัน ตัวอย่างรูปธรรมก็คือ การซื้อหุ้นเข้ามาเป็นสมาชิก และรอกอยเงินปันผลจากหุ้นนั้น เมื่อการรวมกลุ่มเกิดจาก “มิติเศรษฐกิจ” เพียงมิติเดียว สมาชิกก็ไม่สนใจความเป็นไปของกลุ่ม ขาดความรับผิดชอบร่วมคงยกให้เป็นภาระหน้าที่ของผู้นำ หรือคณะกรรมการเมื่อกิจการของกลุ่มเริ่มคลอนแคลนหรือเริ่มมีปัญหาทุกคนก็จะเริ่มเอาตัวรอดด้วยการถอนหุ้น หรือมิฉะนั้นผู้นำหรือคณะกรรมการก็จะคดโกงเสียเอง

สำหรับกลุ่มประเภทถือหุ้นนี้ (ธนาคารข้าวก็สามารถจัดทำในลักษณะหุ้นได้เช่นกัน) ชาวบ้านมีมุมมองว่า เป็นกลุ่มที่ไม่มีคุณธรรม เพราะคนรวยจะเอาเงินมาถือหุ้นมาก ๆ แล้วก็รอกอยดอกเบี้ยจากเงินปันผล ในขณะที่คนจนต้องกู้เงินไปทำกิจการต่าง ๆ ด้วยความยากลำบากทุกคนก็คือ “กลุ่มของเรา ไม่ได้มีเป้าหมายสูงสุดในการเงินการทอง แต่ตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือคนที่เดือดร้อน เปิดโอกาสให้คนที่พอมือได้ช่วยเหลือคนจน เพราะฉะนั้นจึงต้องมีเงื่อนไข 5 ประการในการรวมกลุ่มกัน (โดยมิติเศรษฐกิจจะเป็นเพียงหนึ่งในห้าเท่านั้น)

หลักการดังกล่าวปรากฏออกมาในการปฏิบัติงาน เช่น คณะกรรมการ (ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีฐานะปานกลาง มีเวลาว่างพอเสียสละให้แก่กลุ่ม) ทำงานด้วยความเสียสละ ไม่มีผลประโยชน์เป็นส่วนแบ่งของผลกำไร สมาชิกทุกคนต้องทำงานเท่ากันหมด คนที่พอมือจะเสียสละให้แก่คนที่ยากจนกว่า เป็นต้น ส่วนผลลัพธ์ที่เกิดจากกลุ่มก็มีลักษณะหลากหลายมิติด้วยกัน โดยมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นเพียงมิติเดียว (เช่น การกู้ข้าว กู้เงิน) จากการรวมกลุ่มกันนี้ ทำให้ชาวบ้านสามารถช่วยเหลือกันในด้านต่าง ๆ เช่น การช่วยดูแลวัวควายเวลาหายจากหมู่บ้านไปบ้านอื่น การสนใจปัญหาหายาเสพติดของเยาวชน การช่วยเหลือกันเวลาเกิดวิกฤติการณ์ในชีวิต (เช่น ไฟไหม้ ประสบอุบัติเหตุ) เป็นต้น

ลักษณะที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของกลุ่มจอมทองที่ดอกขำให้เห็นเป้าหมายสูงสุดของกลุ่มว่า รวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือคนที่เดือดร้อน ก็คือ ลักษณะ 2 ด้านของสมาชิกภาพ ในด้านการคัดเลือกสมาชิกเข้ากลุ่มนั้น (เป็นกลุ่มจัดตั้งเล็ก ๆ ขนาดไม่เกิน 20 คน) กลุ่มจะพิถีพิถันในการคัดเลือกสมาชิก เนื่องจากมีประสบการณ์จากอดีตว่า ถ้ามีสมาชิกที่ไม่สนใจงานของกลุ่มอย่างแท้จริงแล้ว กลุ่มมักจะล้ม เหน็ดในการคัดเลือกสมาชิกมักจะดูว่า “เป็นคนไว้ใจได้ มีฐานะยากจนมักเป็นคนที่ประกอบอาชีพในลักษณะเดียวกัน (เพื่อความสะดวกในการคิดกิจการรวมกลุ่ม) เคยมีประวัติการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้จักกันอย่างดีมาก่อน” ในทางตรงกันข้าม ในการให้บริการและจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกลุ่มนั้น กลุ่มจะไม่ปิดตัวต่อคนนอกกลุ่ม เช่น กลุ่มจะเปิดให้คนนอกกลุ่มมาเยี่ยมข้าวภายในกลุ่มได้ด้วย (แต่อาจจะมีกฎเกณฑ์พิเศษ เช่น ให้สิทธิสมาชิกก่อน หรือเสียดอกเบี้ยสูงกว่า) อย่างไรก็ตาม นี่ก็แสดงว่าเส้นกันแห่งความเป็นสมาชิกภาพไม่ได้ปิดกั้นโอกาสในการช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนด้วยวิธีการดังกล่าว กลุ่มจึงบรรลุเป้าหมายทั้งการประคองชีวิตกลุ่มให้ยืนยาวและการแสดงออกซึ่งจิตใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่น

จากการศึกษาร่องรอยของการรวมกลุ่มในอดีต เราได้พบว่า เงื่อนไขของการครอบครองปัจจัยการผลิตร่วมกัน เช่น การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินร่วมกัน เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่สร้างโครงสร้างส่วนบนในส่วนที่เกี่ยวกับความรู้สึกผูกพันต่อกัน สร้างความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เป็นหนึ่งเดียวกัน แต่ในสภาพการณ์ปัจจุบัน เงื่อนไขพื้นฐานดังกล่าว (โครงสร้างพื้นฐาน) ได้สลายตัวไปแล้ว แต่เราได้พบว่าโครงสร้างส่วนบนที่เป็นอารมณ์ความรู้สึกนั้นยังมีความคงทนอยู่ (เนื่องจากการปฏิบัติการของ ^{ตัว}คนกลางต่าง ๆ เช่น ความเป็นเครือญาติ ประสบการณ์ร่วมทุกข์ร่วมสุขในชีวิต ความทรงจำในอดีต เป็นต้น) ดังนั้น การทำงานของกลุ่มจอมทองก็คือ การสร้างเงื่อนไขพื้นฐานขึ้นมาใหม่ ดังจะเห็นได้จากการกำหนดให้ทรัพย์สินของกลุ่ม (เงินปันผล เงินทุน กองกลาง) เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของกลุ่ม เพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่โครงสร้างส่วนบนเรื่องความรู้สึกผูกพันกัน ช่วยเหลือกัน นอกจากนั้นยังได้มีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งช่วยเหลือกันอยู่ตลอดเวลา (เป็นกระบวนการของ Reproduction

อุดมการณ์และจิตสำนึกในการช่วยเหลือกันให้มีลักษณะคงทนยาวนาน) ดังจะ
ได้กล่าวถึงรายละเอียดของกิจกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อการผลิตซ้ำอุดมการณ์
จิตสำนึกแห่งการช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้เป็นจิตสำนึกหลักของชาวบ้านและ
ของชุมชนในตอนต่อไป

3.3 พฤติกรรมการตัดสินใจด้านเศรษฐกิจของชาวบ้าน

ในสังคมชาวนาส่วนใหญ่ เราจะพบการทำงานของระบบเศรษฐกิจแบบ
การกุศล (Economic of Charity) และหากวิเคราะห์เหตุผลที่อยู่เบื้องหลัง
ระบบเศรษฐกิจดังกล่าวจะพบว่าเป็นกลไกทางสังคมในการกระจายส่วนเกิน
ในชุมชน เพื่อป้องกันไม่ให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมีมากเกินไป
รูปแบบเศรษฐกิจแบบการกุศลในเขตจอมทองนี้มีอยู่ใน 3 รูปแบบคือ

(1) การบริจาคส่วนเกินจากชาวบ้านให้แก่วัด ที่แสดงออกมาในงาน
ทำบุญทอดผ้าป่าสร้างศาสนสถานต่าง ๆ รูปแบบนี้ปัจจุบันยังมีอยู่ เช่น การทอด
ผ้าป่า ทอดกฐิน

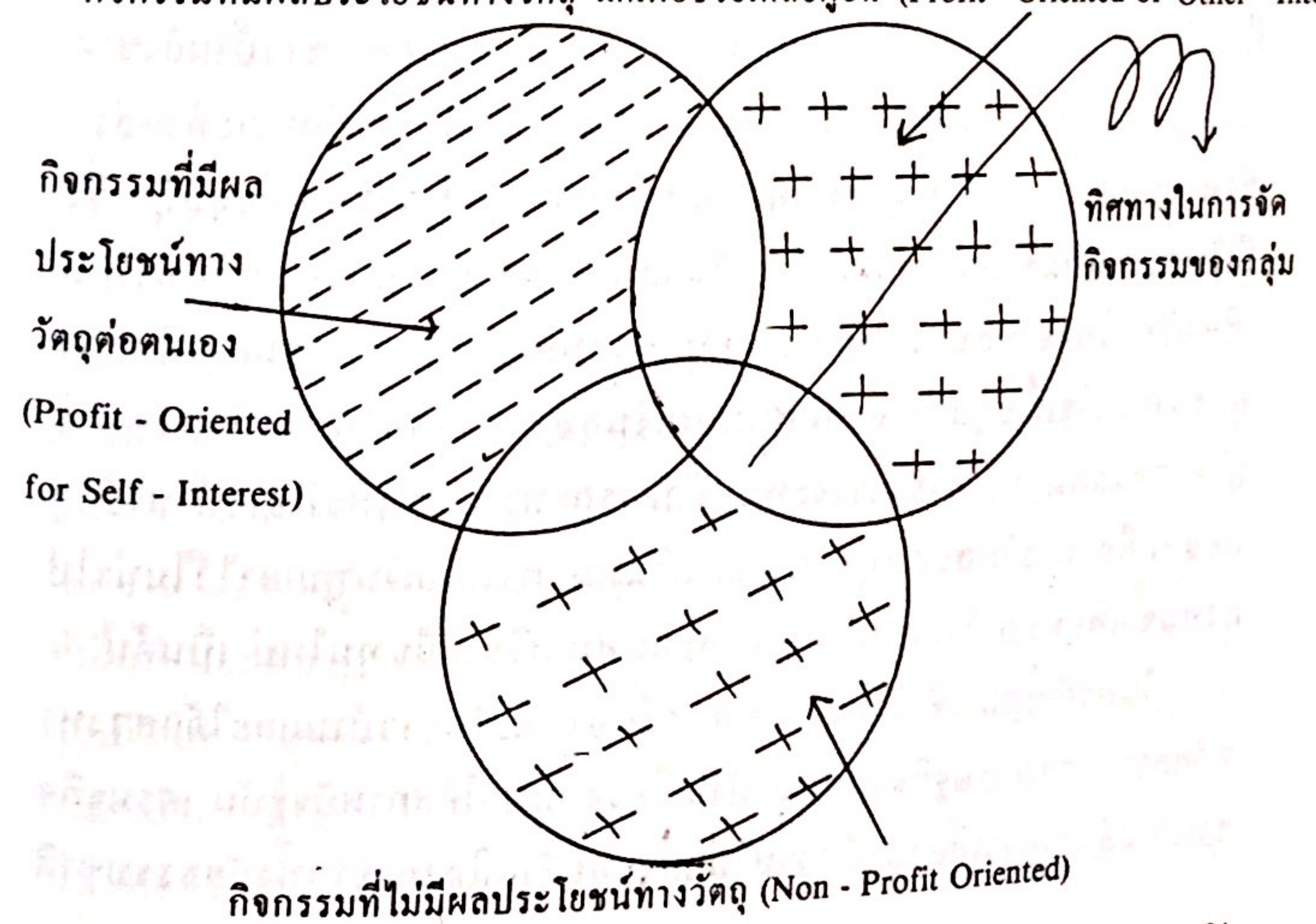
(2) การบริจาคส่วนเกินจากชาวบ้านให้แก่วัดและพระภิกษุ จากนั้น
พระภิกษุจะเก็บไว้จำนวนหนึ่งที่จำเป็น แล้วแบ่งส่วนที่เหลือให้แก่คนยากจน
เหตุผลเบื้องหลังของประเพณีนี้ก็ทั้งเพื่อตอกย้ำให้พระมีความสันโดษสมณะใน
วัตถุ ไม่สะสม และเตือนให้สถาบันวัดเห็นบทบาทของตนเองในการช่วยเหลือ
ชุมชนรูปแบบที่ชัดเจนคือ การทำบุญข้าวล้นบาตร ซึ่งในปัจจุบันนี้รูปแบบนี้
ค่อย ๆ เลือนหายไป

(3) การบริจาคส่วนเกินจากชาวบ้านที่มีฐานะให้แก่ชาวบ้านที่ยากจน
(พฤติกรรมดังกล่าวนี้อาจจะอธิบายได้ด้วยหลักทฤษฎี "Moral Economy"
ของ James Scott ซึ่งอธิบายหลักยึดสำคัญ 2 ประการ ในวัฒนธรรมของ
ชาวนาคือ สิทธิที่จะยังชีพ (Right to Subsistence) และการเอื้อเพื่อซึ่งกัน
และกัน (Norm of Reciprocity) จากหลักทั้งสองประการ ทำให้ทุกคนใน
ชุมชนมีหลักประกันว่าตนจะสามารถดำรงชีพอยู่ได้ในชุมชน) เช่น คนแก่ที่ไม่มี

ลูกหลาน แม่หม้ายที่ไม่มีแรงงานผู้ชายช่วยในการทำนา ชาวนาไร้ที่ดิน เป็นต้น
รูปแบบการช่วยเหลือแบบนี้มีทั้งในชีวิตประจำวัน เช่น ธรรมเนียมการเลี้ยง
วัวผ่ำกึ่ง (แบ่งครึ่งกันระหว่างเจ้าของวัวกับคนเลี้ยง) และในพิธีกรรม เช่น
ประเพณีทานทอด แต่รูปแบบดังกล่าวได้เลือนหายไปมากแล้ว

ทิศทางการทำงานของกลุ่มจอมทอง จึงเป็นการรื้อฟื้นและส่งเสริม
กิจกรรมและประเพณีเหล่านี้ขึ้นมาใหม่ ดังเช่นในกิจกรรมประจำปีของคณะ
กรรมการเขตกิจกรรมหนึ่ง คือ การจัดทอดผ้าป่าข้าว โดยการรวบรวมข้าว
จากธนาคารข้าวของกลุ่มสมาชิกเพื่อนำไปตั้งธนาคารข้าวให้แก่กลุ่มชาวนาไร้
ที่ดิน ซึ่งต้องหาเช่ากินค่า และไม่สามารถจะหาข้าวมาเป็นส่วนสมทบในการตั้ง
ธนาคารข้าวแบบทั่ว ๆ ไปได้กิจกรรมดังกล่าวเป็นไปตามเป้าหมายประการ
หนึ่งของคณะกรรมการเขตคือ "ต้องการให้คนยากจนในชุมชนได้รับการดูแล
เอาใจใส่และได้รับความช่วยเหลือมากขึ้น"

เนื่องจากกลุ่มจอมทองเองก็มีใช้กลุ่มที่มีฐานะร่ำรวย แต่ก็มีความต้องการ
ทั้งที่จะพัฒนาตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้นทิศทางการ
จัดกิจกรรมของกลุ่มจึงอยู่ระหว่างสมดุลย์ของกิจกรรม 3 ประเภทคือ
กิจกรรมที่มีผลประโยชน์ทางวัตถุ แต่เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น (Profit - Oriented of Other - Interest

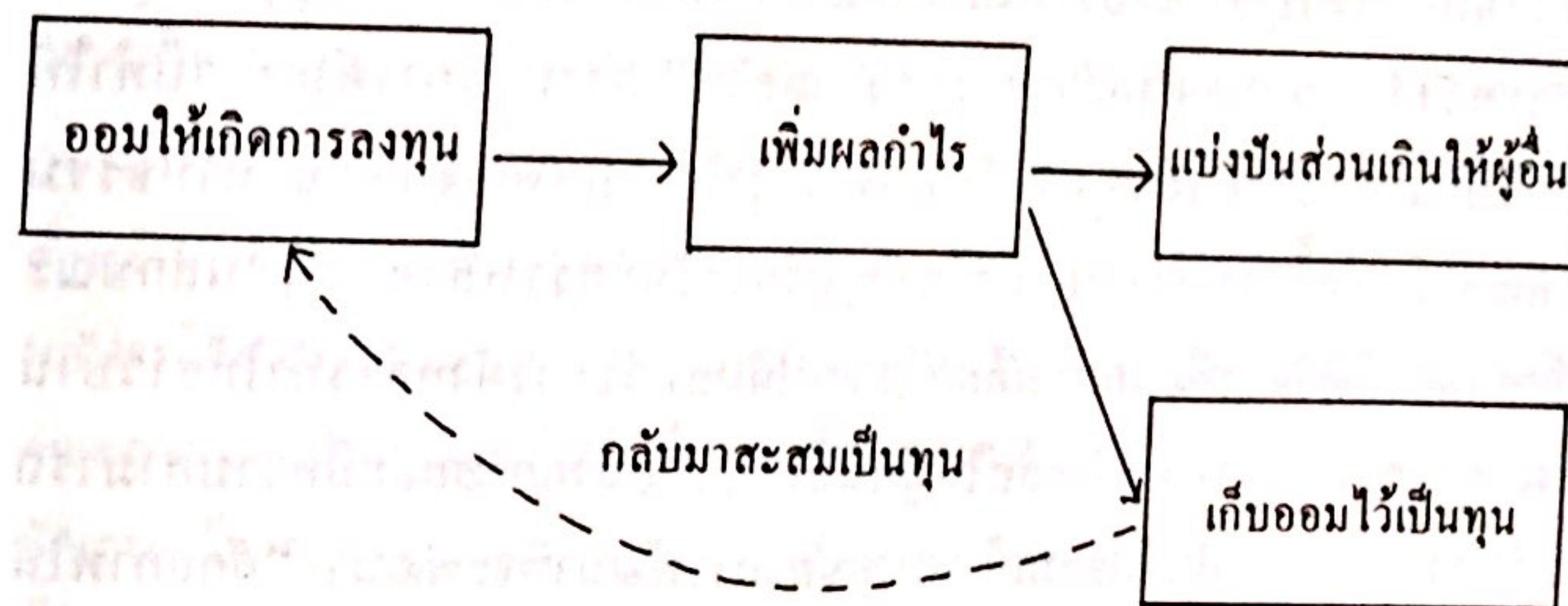

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า แนวทางการพัฒนาที่กลุ่มจอมทองใช้คือ การพัฒนาแบบศาสนาและวัฒนธรรม (Religio - Cultural Approach) ซึ่งมีความหมายทางทฤษฎีว่า การพัฒนาแนวนี้จะถือเอาศาสนาและวัฒนธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนา และการพัฒนานั้นเองจะมีเป้าหมายในการ ส่งเสริมศาสนาและวัฒนธรรม กรณีตัวอย่างที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับพฤติกรรมการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ ของชาวบ้าน

จากผลการวิจัยเรื่อง "การดำรงอยู่ของชุมชนฯ" นักวิจัยได้พบข้อเท็จจริงว่า ก่อนหน้าที่จะมีความช่วยเหลือต่าง ๆ เข้าไปจากภายนอกนั้น เมื่อยามเกิด วิกฤตและขาดข้าวกิน ชาวบ้านได้มีการรวมตัวกันจัดตั้ง "กลุ่มข้าว" ตาม หลักการเดียวกันกับการทำธนาคารข้าว แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า หลังจากมีข้าว สะสมอยู่จำนวนหนึ่งเมื่อเวลาผ่านไปได้ 3-4 ปี ชาวบ้านมักจะสลายกลุ่ม โดย แบ่งข้าวกันภายในกลุ่มเมื่อศึกษาเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังก็พบว่ามีเหตุผลหลาย ประการที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ขึ้น ประการแรกก็คือ ลักษณะวัฒนธรรม ของชาวบ้านมีลักษณะไม่สะสมทรัพย์ (Non - Accumulation) เนื่องจาก เมื่อมีทรัพย์สินมากขึ้น ก็จะเป็นบ่อเกิดแห่งความโลภในจิตใจและหลังจากนั้น ก็จะปัญหาเรื่องความขัดแย้งภายในกลุ่มตามมา ประการที่สอง ชาวบ้านยังขาด ความสามารถในการจัดการและบริหารทรัพย์สินขนาดใหญ่ (ลักษณะดังกล่าว ยังมาปรากฏอยู่เสมอในกลุ่มจอมทอง เมื่อทำกิจการต่าง ๆ เช่น กองทุนปุ๋ย ซึ่ง มีเงินสะสมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วนับเป็นแสน ๆ บาท ภายในเวลา 3 ปี ทำให้มี เสียงเรียกร้องจากสมาชิกให้แบ่งเงินกันอยู่เสมอ และคณะกรรมการก็แสดง ความหนักใจเมื่อศูนย์ฯ จะตัดสินใจมอบเงินกองกลางปุ๋ยให้ชาวบ้านจัดการ บริหารด้วยตนเอง) ดังนั้นเราจะพบหลักตรรกะทางเศรษฐกิจที่ชาวบ้านใช้อยู่ บ่อย ๆ คือ การไม่สะสมทุน การแบ่งเงินทุน การเก็บเงินทุนเอาไว้ไม่นำไป ลงทุนซ้ำเพื่อผลกำไรและนำกลับมาสะสมหมุนเวียนเป็นทุนใหม่ เป็นต้น

ในกรณีนี้ศูนย์เชียงใหม่ ได้ทำการศึกษาร่วมกับชาวบ้านและได้แสวงหา หลักตรรกะทางเศรษฐกิจเสียใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากภายใต้สภาพปัจจุบัน เศรษฐกิจ ชนบทมีอัตราการเสี่ยงสูงมีความไม่แน่นอนอันเนื่องมาจากทั้งภัยธรรมชาติ

และภัยจากระบบตลาด ดังนั้น ชาวบ้านจึงต้องมีการออมและการสะสมทุน เพื่อทำหน้าที่เป็นภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ จากแต่เดิมที่มีระบบเศรษฐกิจอยู่ เพียง 2 แบบ คือ คนที่ไม่ออมเลย (ไม่สะสมทุน) กับคนที่ออมเพื่อการลงทุน และแสวงหาผลกำไรส่วนตัว กลุ่มจอมทองได้แสวงหาระบบเศรษฐกิจแบบที่ 3 คือ การออมเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น อันเป็นการเลือกประสานกันระหว่างระบบ เศรษฐกิจแบบประเพณีกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ดังนี้

แน่นอนว่าระบบเศรษฐกิจแบบที่ 3 นี้ จะต้องกำกับด้วยหลักศีลธรรม ต่าง ๆ เช่น ความรู้จักพอความมีเมตตาต่อผู้อื่น และเป็นระบบเศรษฐกิจแบบ ที่มีความสัมพันธ์ที่เอื้อเฟื้อกับเพื่อนมนุษย์คนอื่น (Altruism) และแน่นอนว่า ท่ามกลางสภาพสังคมที่กระแสเศรษฐกิจส่วนใหญ่เป็นแบบระบบแลกเปลี่ยน (Exchange) ที่ทุกคนต่างมุ่งผลประโยชน์สูงสุดให้แก่ตนเองนั้น การสถาปนา ระบบเศรษฐกิจแบบที่ 3 นี้ย่อมดำเนินไปไม่ได้ง่ายดายนักแต่จะต้อง เป็นกระบวนการต่อสู้ด้านจิตสำนึก (ทั้งต่อสู้กับความโลภของตนเองและต่อสู้ กับความโลภของผู้อื่น) และยังคงแสวงหารูปแบบการจัดการภายในองค์กร ให้เอื้ออำนวยต่อระบบเศรษฐกิจแบบดังกล่าวอีกด้วย ในปัจจุบันนี้ เราอาจ ประเมินได้ว่า ศูนย์ฯ และกลุ่มจอมทองได้มีบทเรียนชุดหนึ่งเกี่ยวกับการต่อสู้ ด้านจิตสำนึกเพื่อการช่วยเหลือผู้อื่น จากการวิเคราะห์มูลเหตุจูงใจของผู้คน ที่มีชีวิตอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบการกุศลได้พบว่า พฤติกรรมความช่วยเหลือ

ผู้อื่นจะเกิดขึ้นได้ง่ายที่สุดในกลุ่มบุคคลที่เคยมีโอกาสได้รับความช่วยเหลือจากคนอื่น ๆ มาแล้ว (ในชีวิตประจำวัน โดยอาศัยสามัญสำนึก คนไทยทั่วไปก็รู้จักข้อสรุปที่ว่า “คนที่มีหัวอกเดียวกันย่อมจะเห็นอกเห็นใจกันได้ง่าย” “คนจนด้วยกันก็จะเห็นใจคนจนด้วยกัน” “ถ้อยที่ถ้อยอาศัย” “ที่เข่าที่เรา” เป็นต้น) ดังนั้น ศูนย์เชียงใหม่จึงได้ใช้นโยบายนี้ในการอธิบายถึงแหล่งที่มาของเงินทุนว่า ศูนย์ฯ ได้รับมาจากการบริจาคของจากประชาชนธรรมดาที่มีฐานะปานกลางยากจน และทั่ว ๆ ไป ซึ่งมีเจตนาเป็นการกุศล ฉะนั้น เงินทุนดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็น “เงินบุญ” ซึ่งประสงค์จะให้มาดำเนินกิจกรรมที่ “เป็นบุญเป็นกุศล” และหวังว่า “ผลบุญดังกล่าวจะงอกงามต่อไป” กระบวนการดังกล่าวนี้ทำให้ชาวบ้านมีการรับรู้เงินทุนทั้งในลักษณะรูปธรรม (ตัวเงิน) และนามธรรม (คุณค่าที่อยู่เบื้องหลัง) และแก้ไขปัญหการรับรู้สรรพสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะที่เหลือแต่มิติวัตถุเพียงอย่างเดียว (Fetishism) วิธีการดังกล่าวทำให้ชาวบ้านพยายามขยายความช่วยเหลือไปสู่คนอื่น ๆ เมื่อมีโอกาสและมีความสามารถ หลักการดังกล่าวเป็นไปตามเป้าหมายของการพัฒนาที่จะพัฒนา “ศักยภาพในการเป็นทั้งผู้รับและผู้ให้” ของประชาชน (เพื่อแก้ไขปัญหการรอคอยความช่วยเหลือจากผู้อื่น) ซึ่งศักยภาพดังกล่าวเป็นเรื่องสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับการมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ โดยเฉพาะในกลุ่มคนยากจน ซึ่งมักจะถูกมองว่า “ไม่สามารถจะให้อะไรแก่ใครได้”

3.4 การพัฒนาที่เน้นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interactionist Approach)

จากข้อเสนอของ E.C. Schumacher ที่ว่า เราจะต้องแสวงหารูปแบบของเศรษฐกิจแบบใหม่ จากแต่เดิมที่เศรษฐกิจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของ วัตถุ ตัวเลข เส้นกราฟ ให้มาเป็นเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของมนุษย์ (Economic as if people mattered)⁸ เราจะได้เห็นว่า งานพัฒนาของกลุ่มจอมทองนั้นได้ดำเนินตามค่านิยมรูปแบบเศรษฐกิจของ Schumacher อย่างจริงจังด้วยการคำนึงถึงตัวบุคคลและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอยู่ตลอดเวลา ดังตัวอย่างประกอบดังต่อไปนี้

เมื่อพิจารณาจากเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มใหม่เข้าเป็นสมาชิกในระดับ

เขต (พิจารณาในแง่ผลประโยชน์ การเป็นสมาชิกระดับเขตจะมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจตามมาหลายประการ เช่น สมาชิกในกลุ่มย่อยสามารถกู้ยืมเงินในวงเงินที่สูงกว่าการกู้ยืมในกลุ่มย่อย เช่นมากพอจะนำไปลงทุนการเกษตรได้ มีโอกาสจะได้ซื้อปุ๋ยราคาถูกโดยการตรงจ่ายเงินสดของศูนย์ฯ มีโอกาสจะได้รับการสนับสนุนด้านการเงินในโครงการที่เสนอต่อศูนย์ฯ เป็นต้น) จะพบว่าหลักเกณฑ์ที่สำคัญที่สุด คือสมาชิกภายในกลุ่มนั้นมีการช่วยเหลือกันอย่างดี หรือเปล่า โดยพิจารณาผ่านการทำกิจกรรมเล็ก ๆ เช่น การออมข้าวหรือการออมทรัพย์ในระยะเริ่มแรกของการตั้งกลุ่ม โดยทั่วไป กลุ่มใหม่ ๆ มักจะเข้าใจว่า คณะกรรมการเขตและศูนย์ต้องการให้ทำกิจกรรมออมข้าวหรือออมทรัพย์ (ซึ่งเป็นเรื่องทางวัตถุล้วน ๆ) เพื่อจะได้นำไปเป็นส่วนสมทบสำหรับการเป็นสมาชิกระดับเขต ดังนั้น จึงสะสมข้าวและเงินและรอคอยผลประโยชน์จากระดับเขตและจากศูนย์ฯ ในท่ามกลางกระบวนการดังกล่าวนี้ คณะกรรมการเขต กลุ่มรุ่นพี่ และศูนย์ที่มีความเข้าใจเป้าหมายการพัฒนาอย่างชัดเจนแล้ว จะอาศัยกระบวนการการศึกษา (หมายถึงการศึกษาในทุกรูปแบบ ทั้งการเขียนเขียน การจัดประชุมสัมมนา การประชุมประจำเดือน ฯลฯ) เพื่อทำความเข้าใจเป้าหมายที่แท้จริงว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้นมุ่งหวังที่การช่วยเหลือกัน เช่นในกรณีที่สมาชิกบางคนไม่สามารถจะออมเงินได้ กลุ่มจะมีทำที่อย่างไร สมาชิกในกลุ่มรับรู้สภาพความเป็นไปในชีวิตของเพื่อนสมาชิกแต่ละคนหรือไม่ เป็นต้น

ในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มรุ่นพี่และกลุ่มรุ่นน้องก็เช่นเดียวกัน กลุ่มจอมทองได้จัดประเภทให้กลุ่มที่ริเริ่มตั้งก่อน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2526 เป็นกลุ่มรุ่นพี่ และกลุ่มที่ตั้งขึ้นในระยะหลัง ๆ (ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2530) เป็นกลุ่มรุ่นน้อง แต่เมื่อเปลี่ยนแปลงชื่อเรียกจากกลุ่มเก่า-กลุ่มใหม่มาเป็นกลุ่มพี่-กลุ่มน้องนั้น กลุ่มก็มีได้เปลี่ยนแปลงแต่เพียงชื่อเรียกเท่านั้น หากแต่ชื่อนั้นยังได้กำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นพี่และรุ่นน้องว่าจะต้องเป็นความสัมพันธ์แบบพี่น้องอีกด้วย ดังนั้นกลุ่มรุ่นพี่จึงมีหน้าที่รับผิดชอบต่อรุ่นน้อง ทั้งในด้านการเตรียมกลุ่ม การให้การศึกษารช่วยเหลือแก้ไขปัญหา การให้กำลังใจขณะที่มีวิกฤตการณ์ การถ่ายทอดประสบการณ์และบทเรียนของคน

ให้แก่คนรุ่นหลัง ในส่วนรุ่นน้องก็ต้องให้ความเคารพเชื่อฟังต่อรุ่นพี่ ขอคำแนะนำปรึกษาหารือเมื่อมีปัญหา เป็นต้น ในแง่นี้จะเห็นได้ว่า งานพัฒนาดังกล่าวได้ขยายช่องทางในการสร้างรูปแบบความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่เคยมีอยู่ในชุมชนแต่เดิม ซึ่งมีอยู่ 3 ช่องทางคือ (1) การร่วมสายโลหิต (2) การแต่งงาน (3) การสร้างความผูกพันเป็นพิเศษระหว่างบุคคล (เช่น การผูกเสี่ยว การสาบานเป็นเพื่อนตาย เป็นต้น) สำหรับรูปแบบที่ 4 ของการสร้างความสัมพันธ์แบบเครือข่ายก็คือ การมาร่วมงานพัฒนาที่มีแนวทางและอุดมการณ์เดียวกันที่มีการช่วยเหลือกันและกันราวกับเป็นญาติพี่น้อง (และในกลุ่มออมทรัพย์ระดับเขตที่เราได้เห็นการให้ความสำคัญกับคนมากกว่าการสะสมเงินคือเหตุการณ์การลดดอกเบี้ยเงินกู้ของเขตหลังจากดำเนินการมาได้เกือบ 3 ปี เนื่องจากกลุ่มมีความเข้าใจชัดเจนว่า เป้าหมายของดอกเบี้ยนั้นก็เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับกลุ่ม เมื่อกลุ่มมีความมั่นคงแล้ว ก็ได้ลดดอกเบี้ยเพื่อมิให้สมาชิกที่ยากจนต้องมีความเดือดร้อนมากเกินไป)

ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวบ้านและศูนย์เชียงใหม่ฯ เองก็เป็นตัวอย่างที่ดีอันหนึ่งที่สามารถแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาระบบความสัมพันธ์แบบพี่น้องขึ้นมา ในระยะเริ่มแรกของการก่อตั้งศูนย์ฯ นั้น ศูนย์ฯ ก็ยังคงตกอยู่ใต้อุดมการณ์การพัฒนาที่มุ่งเน้นแต่เศรษฐกิจเพียงด้านเดียว (แม้ว่าศูนย์ฯ จะมีความตั้งใจที่จะแก้ปัญหาปากท้องให้แก่ชาวบ้าน) จากแนวคิดดังกล่าวทำให้งิจกรรมทุกอย่างของศูนย์ฯ ที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้าน จะวนเวียนอยู่แต่กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่นการสำรวจหมู่บ้านก็เพื่อทำโครงการเศรษฐกิจ การไปเยี่ยมเยียนชาวบ้าน การจัดการประชุมสัมมนา ก็มักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องการเงิน การส่งเงินเรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ เป็นต้น เมื่อเป็นดังนั้น ชาวบ้านจึงได้ข้อสรุปและรับรู้ภาพพจน์ของศูนย์ฯ ว่า ศูนย์ฯ ก็คือองค์กรเงินทุนที่ใจดี (เพราะไม่มีดอกเบี้ย) การรับรู้ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านจัดวางศูนย์ฯ อยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่มีการแลกเปลี่ยน ความสัมพันธ์ที่ชาวบ้านมีต่อศูนย์ฯ ก็เป็นไปตามกลไกตลาด คือลงทุนน้อย ๆ ให้ได้ผลกำไรมาก ๆ

จนกระทั่งเมื่อศูนย์ฯ ได้ปรับเปลี่ยนความเข้าใจต่อตนเองใหม่แล้ว แต่ทัศนคติจากฝ่ายชาวบ้านยังคงค่อนข้างเปลี่ยนช้ากว่า ทั้งนี้เพราะบรรดาองค์กร

ภายนอกที่ชาวบ้านติดต่อกับอยู่ด้วยนั้นจะมีความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยนแบบตลาดอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นศูนย์ฯ จะต้องใช้เวลาและใช้การกระทำของตนเองเพื่อพิสูจน์ว่าศูนย์ฯ เป็นองค์กรภายนอกที่แตกต่างจากองค์กรอื่น ๆ และความสัมพันธระหว่างศูนย์ฯ กับชาวบ้านนั้นเป็นความสัมพันธ์เชิงซ้อนหลายมิติ เช่น เป็นทั้งเพื่อน เป็นทั้งพี่น้อง เป็นทั้งครู-ศิษย์ เป็นทั้งองค์กรเงินทุนตามแต่กาลและเทศะ โดยที่มีความสัมพันธ์แบบพี่น้องเป็นรูปแบบหลัก เมื่อชาวบ้านมีการรับรู้ศูนย์ฯ ตามที่ศูนย์ฯ เป็นจริงแล้ว ชาวบ้านก็จะจัดวางศูนย์ฯ อยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน และในขั้นตอนนี้เองที่เราจะเห็นว่า ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือศูนย์ฯ เข้ามาเป็น “ผู้ให้” แก่ศูนย์ฯ อย่างมากมาย เช่น การรับภาระเป็นผู้เตรียมกลุ่มใหม่ เป็นคณะกรรมการพิจารณาโครงการ เป็นผู้ติดตามโครงการ เป็นต้น

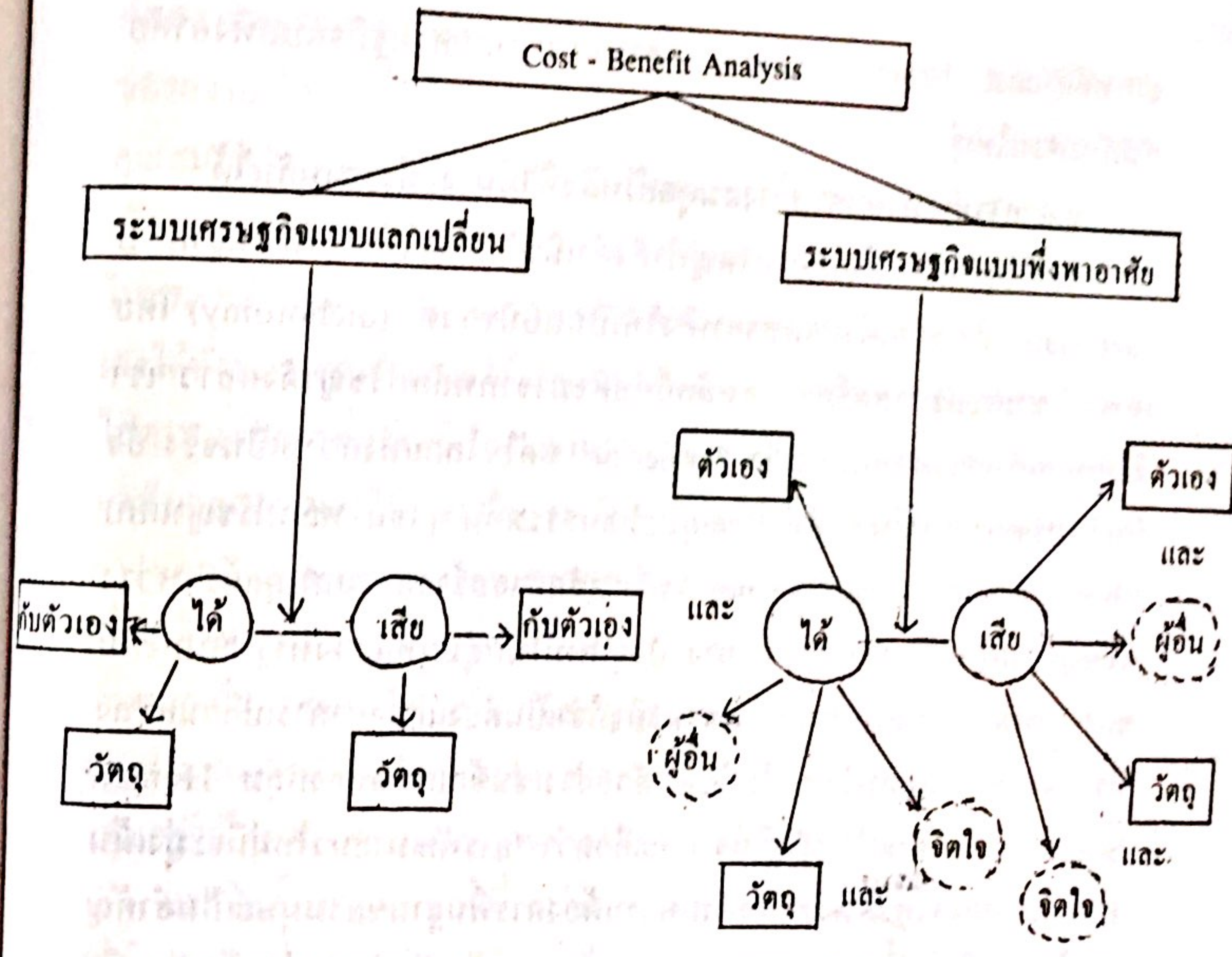
ในปัจจุบันนี้ ศูนย์ฯ และกลุ่มจอมทองได้เข้าใจตรงกันแล้วว่า การทำกิจกรรมและโครงการเศรษฐกิจต่าง ๆ นั้น เป็นเพียงแต่จุดเริ่มต้น (Entry point) เท่านั้น และจากจุดเริ่มต้นตรงนี้ก้าวที่จำเป็นจะต้องเดินต่อไปก็คือ การสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ช่วยเหลือกันให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องชีวิตส่วนตัว หรือชีวิตการงานก็ตาม ฉะนั้น ในการประชุมกลุ่มย่อย เราจะได้ยินเนื้อหาการพูดคุยที่มีได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะแต่เรื่อง “โครงการ” เท่านั้น หากแต่ยังเป็นทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคำถามที่ว่า “แล้วเราจะช่วยเหลือกันและกันให้มากขึ้นได้อย่างไร”

3.5 Cost - Benefit Analysis ตามทัศนะของประชาชน

จากประสบการณ์ที่ได้สัมภาษณ์ชาวบ้านในหลาย ๆ แห่งทำให้ผู้เขียนเกิดความสงสัยอยู่บ่อยว่า หลักการวิเคราะห์แบบ Cost - benefit นั้นจะใช้ได้หรือไม่กับพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของประชาชน ตัวอย่างเช่น ผู้เขียนเคยเห็นชาวบ้านอีสานทอผ้าบางชนิดใช้เอง (เช่น ผ้าห่ม หรือผ้าที่ทำหมอน) เมื่อคิดคำนวณระยะเวลาของการลงแรงทำออกมาเป็นตัวเงินแล้วเปรียบเทียบกับกำไรซื้อสินค้าเหล่านี้มาจากตลาด ก็พบว่า การลงทุนทำเองนั้นต้องเสียค่าใช้จ่ายแพงกว่า และผู้เขียนเคยบอกกับชาวบ้านเช่นกันถึงผลการคำนวณ Cost - benefit ดังกล่าวและได้แนะนำชาวบ้านว่าควรซื้อสินค้าเหล่านั้นมาใช้ และ

เอาเวลาทอดผ้าไปทำอย่างอื่นที่มีรายได้จะดีกว่า แต่ชาวบ้านก็ยังกังวลกันว่า
 ที่จะทอดผ้าบางชนิดใช้เองด้วยเหตุผลต่าง ๆ เช่น ผ้าที่ทอดใช้เองมีความคงทน
 มากกว่า (เหตุผลด้านอรรถประโยชน์) ผ้าเหล่านั้นเป็นผ้าที่ต้องใช้ในพิธีกรรม
 เช่น งานแต่งงานบุตรหลาน หรือนำไปถวายวัด ในกรณีเช่นนี้ เป็นกฎของชุมชน
 เลยว่า จะต้องเป็นสิ่งของที่ลงมือลงแรงทำด้วยตัวเอง (ต้องไม่ใช่ “สินค้า”) ^{นั่น}
 สิ่งของหลายชนิดที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรม เช่น การทำขนมจีนในงาน
 ตรุษสารทจะต้องใช้ครกมือตัวเอง มักจะมีกฎว่าต้องลงมือทำเอง ไม่ใช่ซื้อจาก
 ตลาด แม้ว่าในชีวิตประจำวัน จะกินข้าวที่สีจากโรงสีแล้วก็ตาม ในกรณีนี้เรา
 อาจวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการพยายามลากเส้นกันปริมาณที่ให้แก่การผลิตแบบทำ
 เองใช้เองให้มีอิสระอยู่ โดยห้ามมิให้ระมัดตลาดเข้าไปรุกกล้าและในอีกทางหนึ่ง
 เราอาจวิเคราะห์ได้ว่า “สิ่งของ” ในทัศนะของชาวบ้านนี้ เกิดมาจากหลาย
 เหตุผล มิใช่เหตุผลทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากยังมีเหตุผล
 เรื่องคุณค่า (value) เข้ามำกำหนดด้วย (เป็น Extraeconomic meaning of
 traditional material life)

ในขณะที่การวิเคราะห์แบบ cost - benefit analysis นั้น ก่อตัวมาจาก
 ระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยน (Exchange) ซึ่ง Dominique Temple ⁹ ได้
 ระบุลักษณะสำคัญที่มีความแตกต่างจากระบบพึ่งพาอาศัยกัน ว่าระบบแลกเปลี่ยน
 นั้น มีมูลเหตุจูงใจมาจากผลประโยชน์ส่วนตัว และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง
 กับวัตถุเท่านั้น ฉะนั้น เมื่อเราคิด cost - benefit เราจึงมองว่า ตัวเราจะต้อง
 “เสีย” อะไร (ที่เป็นวัตถุ) ไปบ้าง และเราจะ “ได้” อะไร (ที่เป็นวัตถุ) กลับ
 คืนมาที่ตัวเรา อันที่จริงระบบ cost - benefit analysis นี้ก็ยังเป็นหลักการที่
 ใช้อธิบายในบริบทของระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกันได้ หากทว่าจะต้อง
 อธิบายไปตามหลักการของลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัย กล่าวคือมีมูลเหตุ
 จูงใจมาจากผลประโยชน์ของผู้อื่น หรือเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมและเป็น
 เรื่องที่เกี่ยวข้องทั้งวัตถุและจิตใจ ¹⁰ ดังนี้

จากแผนผังอันนี้จะช่วยอธิบายพฤติกรรมการตัดสินใจต่าง ๆ ของ
 ชาวบ้าน ซึ่งอาจจะดูไม่สมเหตุสมผล จากแง่มุมของเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยน
 หากแต่สมเหตุสมผลอย่างยิ่งจากแง่มุมของเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน ยก
 ตัวอย่างเช่น ในการทำบุญทอดผ้าป่าข้าวนั้น หากใช้วิธีการจัดการโดยใช้รถ
 ของศูนย์เชียงใหม่ฯ ไปตระเวนเก็บข้าวจากกลุ่มต่าง ๆ แล้วนำไปให้กลุ่มผู้รับ
 ก็จะเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายลงไปมาก แต่สำหรับชาวบ้านทั้งกลุ่มผู้รับและ
 กลุ่มผู้ให้ต่างไม่เห็นด้วยกับวิธีการดังกล่าว และยังคงใช้วิธีให้ผู้ให้แต่ละกลุ่ม
 นำข้าวไปให้ที่หมู่บ้านรับเอง ทั้ง ๆ ที่อาจจะสิ้นเปลืองมากกว่า ทั้งนี้เพราะ
 ชาวบ้านให้เหตุผลว่า “การได้มาพบเห็นกันระหว่างผู้ให้-ผู้รับมีความสำคัญ
 มากกว่าปริมาณข้าวที่จะได้ เพราะเป็นความผูกพันด้านจิตใจ และเป็นขวัญ
 กำลังใจกัน” นอกจากนั้น ในโอกาสนี้ก็ยังได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ บทเรียน
 ปัญหาและการแก้ไขในการทำธนาคารข้าวซึ่งนับว่ามีค่ามากกว่าเงินทองที่จะ
 ประหยัดจากค่ารถเสียอีก กิจกรรมของกลุ่มจอมทองจึงสามารถอธิบายได้

จากหลัก cost - benefit analysis จากฐานของระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งอาศัยกันเป็นส่วนใหญ่

3.6 การประสานและสร้างสมดุลย์ในสิ่งที่ไม่น่าจะประสานกันได้

ในปัจจุบันนี้ โลกส่วนใหญ่กำลังดำเนินไปภายใต้หลักปรัชญาแบบ cartesian ก็คือการแบ่งแยกสรรพสิ่งให้เป็นแบบขาวดำ (dichotomy) โดยเฉพาะวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็ก่อตัวมาจากหลักปรัชญาดังกล่าว เราจึงคุ้นเคยกับการตอบคำถามว่า "either or" แต่ในโลกแห่งความเป็นจริง ยังมีหลักปรัชญาแบบอื่น ๆ ที่ทำงานอยู่ในวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น หลักปรัชญาแบบ "both" หรือแบบ "neither nor" หรือหลักการสร้างความสมดุลย์ระหว่างคู่ที่ขัดแย้งแบบปรัชญาหยิน-หยาง ปัจจุบันนี้ในกลุ่มผู้ที่แสวงหารูปแบบใหม่ของการพัฒนา รูปแบบใหม่ของเศรษฐกิจก็จำเป็นต้องแสวงหาการเปลี่ยนแปลงที่รากฐานคือ หลักปรัชญาไปด้วย ตัวอย่างเช่นข้อเสนอของกลุ่ม Human Scale Development¹¹ ที่ได้ให้รายละเอียดว่า "การพัฒนาแนวใหม่นี้จะมุ่งเน้นที่การตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์เป็นสำคัญ จะเน้นการเติบโตขึ้นของการพึ่งตนเอง เน้นการสร้างสัมพันธ์อย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างประชาชนกับธรรมชาติและเทคโนโลยี ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเคลื่อนไหวในระดับโลกกับกิจกรรมในระดับท้องถิ่น เน้นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม เน้นความสัมพันธ์ระหว่างการวางแผนกับความเป็นอิสระ ความสัมพันธ์ระหว่าง civil society กับรัฐ"

หลักการประสานและสร้างสมดุลย์ในสิ่งที่เคยขัดแย้งกันมาก่อนนี้จะพบเห็นได้ในวิธีการทำงานพัฒนา การรวมกลุ่ม การดำเนินกิจกรรมด้านเศรษฐกิจและด้านอื่น ๆ ของกลุ่มจอมทองดังตัวอย่างต่อไปนี้

(1) ทักษะสองด้านต่อกฎระเบียบ ซึ่งมีทั้งลักษณะที่เข้มงวดและผ่อนปรน ในการร่างกฎระเบียบนั้น ในด้านหนึ่งกลุ่มเน้นความเข้มงวดต่อกฎระเบียบ (แต่ทั้งหมดนี้ดำเนินไปภายใต้เงื่อนไขที่สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการร่างกฎ ดังนั้นเนื้อหาของกฎเกณฑ์จึงมีลักษณะ realistic พอที่จะปฏิบัติตาม และสมาชิกทุกคนรับทราบถึงข้อกฎระเบียบนอกจากนั้นยังมีการเปลี่ยนแปลงกฎไปตามการเคลื่อนไหวของสภาพความเป็นจริงอีกด้วย) เพราะมีผล

ต่อความอยู่รอดของกลุ่ม เช่น ถ้าสมาชิกไม่ส่งเงินคืน กลุ่มจะอยู่ไม่ได้ สาเหตุของความเข้มงวดนี้ เพราะสมาชิกในกลุ่มต่างมีประสบการณ์ที่หลากหลาย และคุณสมบัติในเรื่องการมีวินัยในตัวเองก็แตกต่างกัน แต่ในอีกด้านหนึ่งของความเข้มงวดก็คือการผ่อนปรน ซึ่งลักษณะการผ่อนปรนนี้เกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่าในสภาพชีวิตของคนจนไม่สามารถจะควบคุมตัวแปรและสิ่งแวดล้อมของตัวเองได้ทั้งหมด เช่นด้านรายได้ ดังนั้นจึงต้องมีการผ่อนปรน การผ่อนปรนนี้เป็นไปตามหลักการที่กลุ่มเข้าใจตรงกันว่า "เราสร้างกฎเอาไว้เพื่อคน มิใช่เอาคนมาสังเวทกฎ" และในขณะที่กฎระเบียบข้อบังคับนั้นเป็นเพียง "ข้อสัญญาจากภายนอก" กลุ่มจอมทองจะพยายามทำการให้การศึกษาแก่สมาชิกให้เกิดความเข้าใจถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการผ่อนปรน การผ่อนปรนนี้เป็นลักษณะเป็น "สัญญาใจ" เป็น "ข้อสัญญาจากภายในใจ" โดยขกรณณ์ตัวอย่างจากประสบการณ์จริงที่กลุ่มต่าง ๆ ที่เคยก่อตั้งมาในอดีตไม่สามารถจะระคองกลุ่มอยู่ได้ หากอาศัยแต่สัญญาจากภายนอกเพียงอย่างเดียว

และในเรื่องกฎระเบียบนี้เองที่เราจะเห็นทศนะเรื่อง "การถือนุชย์เป็นศูนย์กลาง" ปรากฏอยู่เช่น ในกฎเรื่องการคิดดอกเบี้ยนั้น จะมีการยกเว้นสำหรับในกรณีเจ็บป่วย โดยชาวบ้านมีเหตุผลว่าคนที่กู้ยืมเงินเพราะเจ็บป่วยแล้ว จะไม่มีโอกาสทำงานหาเงินมาใช้กลุ่มอยู่แล้วจึงต้องผ่อนปรนไม่คิดดอกเบี้ย และแน่นอนว่า ในการมีข้อยกเว้นต่าง ๆ นั้น ย่อมมีส่วนทำให้ "การบริหารจัดการมีความยุ่งยากไม่สะดวก" แต่กลุ่มจอมทองได้ตอบย้ำหลักการว่า "เรามีได้ตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการ แต่เราต้องการช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนมากกว่า"

(2) การจัดความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทหน้าที่ ระดับความเข้าใจ และสิทธิประโยชน์อันพึงจะได้รับ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในการรับกลุ่มใหม่เข้ามาเป็นสมาชิกระดับเขตนั้น จะมีสิทธิประโยชน์หลายอย่างตามมา ก่อนหน้านั้นศูนย์ฯ ได้ใช้วิธีทำงานแบบ "ถ้ารับเป็นสมาชิก ก็รับหมดเลย ถ้าไม่รับก็ไม่รับเลย (all or none)" แต่ต่อมาก็ปรากฏว่าเกิดปัญหา เพราะสมาชิกหลายกลุ่มมีแต่ความพร้อมทางการเงิน แต่ไม่มีความพร้อมทางความคิด ดังนั้นเมื่อได้รับสิทธิบางอย่างเช่น ใ้ปุ๋ยราคาถูก ก็นำเอาไปขายต่อ เป็นช่องทางแสวงหาผล

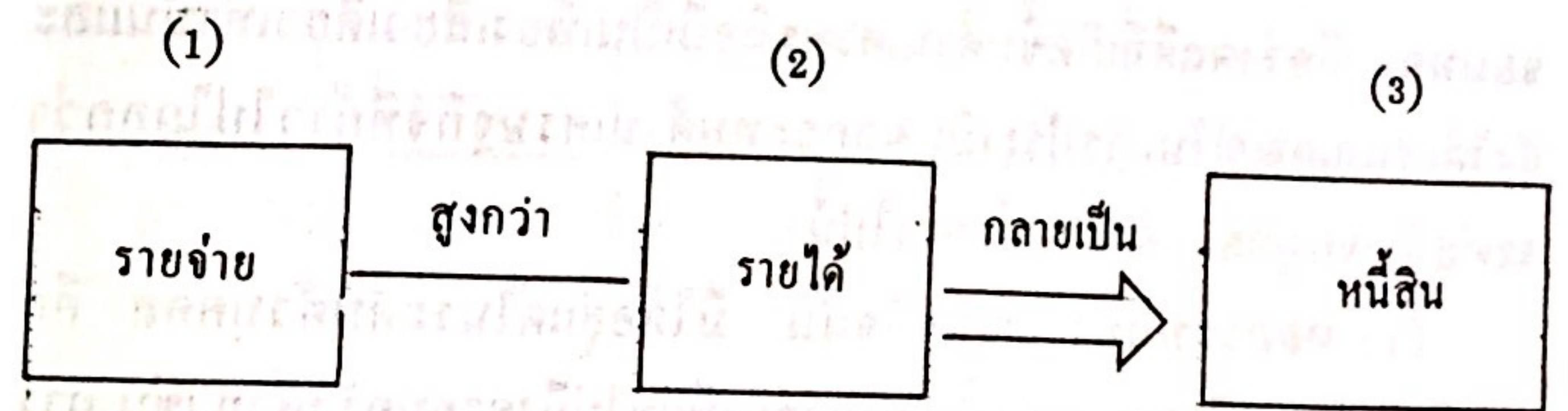
ประโยชน์ส่วนตัว ต่อมาคณะกรรมการเขตจึงได้เปลี่ยนวิธีการโดยจัดสมดุลย์ระหว่างระดับความเข้าใจและสิทธิประโยชน์โดยใช้หลักการเรื่อง “เป็นขั้นเป็นตอน” และมีกระบวนการเตรียมความคิดอย่าง “ค่อยเป็นค่อยไป”

(3) การไม่แยกปริมณฑลระหว่างเรื่องส่วนรวม (การงาน) กับเรื่องส่วนตัว หลักการข้อนี้จะเป็นหลักที่ขัดแย้งมากที่สุดกับวัฒนธรรมแบบชนชั้นกลางที่เรามักจะแยกเรื่องส่วนตัวและเรื่องการงานออกจากกัน (แต่ในทางปฏิบัติการดำเนินการรวมหุ้นธุรกิจก็มักจะใช้ระบบการแต่งงานระหว่างครอบครัวที่ร่ำรวย) จะแยกความขัดแย้งระหว่างเรื่องส่วนตัวและการงานออกจากกัน โดยถือว่าเป็นคนละปริมณฑล แต่ในวัฒนธรรมของชาวบ้านกลับผนวกทั้ง 2 ปริมณฑลเข้าด้วยกัน เช่น เวลาประชุมกลุ่ม ก็ต้องเอาปัญหาครอบครัวมาคุยด้วย เพราะถือว่าถ้าความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นไปอย่างไม่ราบรื่น ก็ต้องมีผลกระทบมาถึงเรื่องการงานอย่างแน่นอน เช่น ชาวบ้านหลายคนไม่มาสมัครเป็นสมาชิกกลุ่ม เพราะครอบครัวไม่เห็นด้วย ครอบครัวไม่เข้าใจงานพัฒนา เป็นต้น

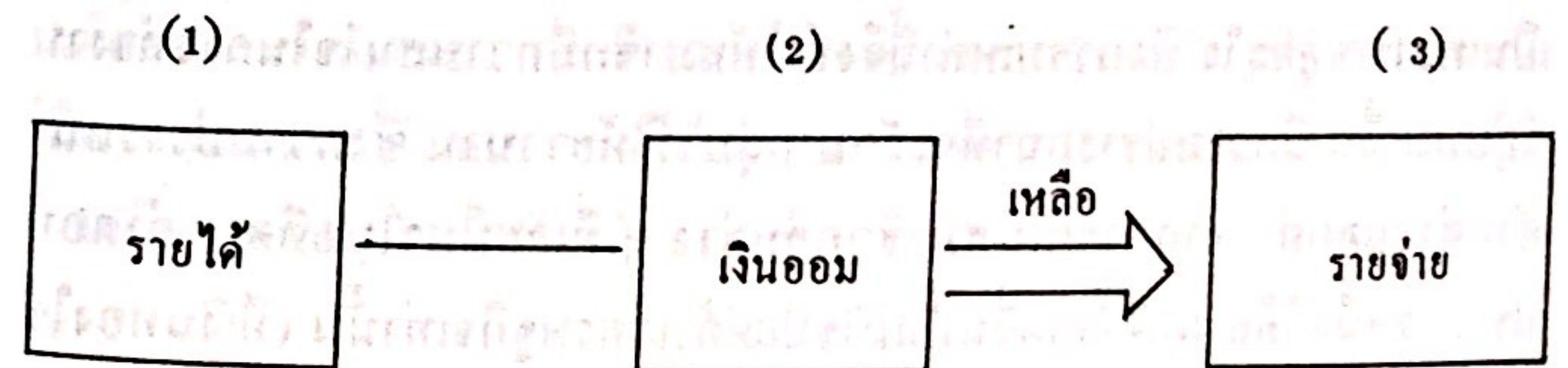
นอกจากจะไม่แยกปริมณฑลส่วนตัว/การงาน (ส่วนรวม) ออกจากกันแล้ว ชาวบ้านยังถือว่าปริมณฑลหนึ่งเป็นสะพานเชื่อมไปสู่อีกปริมณฑลหนึ่งอีกด้วย ตัวอย่างเช่น ถ้ายังมีความขัดแย้งด้านการงานกัน (ซึ่งจะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคน 2 คนแตกสลายแล้ว) ก็ยังต้องสร้างเสริมความสัมพันธ์ส่วนตัวให้ดียิ่งขึ้น ดังเช่น ผู้นำในกลุ่ม 2 คนที่มีความคิดเห็นด้านการงานไม่ค่อยจะลงรอยกัน แต่เวลาที่ผู้นำคนหนึ่งไม่สบาย อีกคนหนึ่งจะไปดูแลช่วยเหลืออย่างเต็มที่

3.7 การประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ไปไกลกว่าตัวเศรษฐกิจเอง เนื่องจากกิจกรรมที่กลุ่มจอมทองดำเนินการนั้น มีลักษณะส่วนสำคัญเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ดังนั้น จึงต้องมีการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นในมิติของเศรษฐกิจ ซึ่งในแง่นี้ก็อาจจะสรุปได้ว่า ผลสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจนั้นก็มิอยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ ผลจากการทำงานร่วมกันทั้งในระดับกลุ่มย่อย และในระดับเขต ได้ช่วยแก้ปัญหาเรื่องการขาดข้าวกิน ในแต่ละกลุ่มมีเงินออม ปกติชาวบ้านจะคิดว่า เมื่อมีรายได้ และได้หักส่วนหนึ่งไปเป็นรายจ่าย

แล้ว ส่วนที่เหลือก็จะเป็นส่วนที่ออม แต่เมื่อประยุกต์ใช้แบบจำลองนี้ในความเป็นจริง ในขณะที่รายได้แต่ละปีของชาวบ้านนั้นมีลักษณะคงที่หรือบางปีมีน้อยลง (เช่น เมื่อพบกับกรณีภัยธรรมชาติ เช่นแล้งหรือน้ำท่วม) ในขณะที่ยรายจ่ายนั้นเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา ทั้งการเพิ่มราคาของสินค้าอุปโภคบริโภคปัจจัยการผลิต (ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง) รวมทั้งการเพิ่มขึ้นของรายจ่ายอันเนื่องจากทัศนคติแบบบริโภคนิยมดังนั้นในสภาพความเป็นจริง สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ

และเมื่อชาวบ้านเริ่มเข้าสู่แบบจำลองนี้แล้ว ด้านรายจ่ายก็จะเพิ่มขึ้นอีกเนื่องจากดอกเบี้ยจากหนี้สิน และต่อเนื่องยาวนานต่อไปเป็นวัฏจักร ดังนั้น ในการมาทำกิจกรรมกลุ่มเช่น การออมทรัพย์ การเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย ชาวบ้านจึงสร้างแบบจำลองใหม่ในความคิดและนำมาปฏิบัติในความเป็นจริง ดังนี้

หลังจากมีรายได้แล้ว ชาวบ้านจะต้องถูกบังคับออมด้วยกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม เช่น เงินสะสมประจำเดือน เงินสมทบค่าปุ๋ย ค่าอาหารเลี้ยงหมูในแต่ละวัน ฯลฯ หลังจากออมแล้ว ส่วนที่เหลือจึงจะเป็นค่าใช้จ่าย แบบจำลอง

ดังกล่าวเห็นได้เป็นรูปธรรมที่สุดในกรณีของกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งเกือบทุกวันจะเก็บผักหรือของป่าไปขายที่ตลาดและต้องซื้ออาหารหมูมาเลี้ยงหมู (หมูก็คือรูปแบบเงินสะสมของแม่บ้าน) ซึ่งแต่เดิมหลังจากขายของได้เงินแล้ว ก็มักจะเอาไปซื้อของฟุ่มเฟือยอื่น ๆ หลังจากทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกันในระยะหนึ่ง ชาวบ้านก็เริ่มตระหนักถึงเรื่องคุณค่าอยู่จำนวนหนึ่งที่ใช้คุ้มได้ในยามขาดแคลน สมาชิกมีปัจจัยการผลิต เช่น วัวควายเพิ่มขึ้น ด้านรายจ่ายในการผลิต เช่น การซื้อปุ๋ยลดลงเพราะโครงการซื้อปุ๋ยราคาถูก เป็นต้น อย่างไรก็ตามกลุ่มจอมทองก็ถือว่าผลดีที่เกิดขึ้นด้านเศรษฐกิจนี้เป็นเพียงเสี้ยวเดียวเท่านั้นและยังได้เสนอเกณฑ์ในการประเมินผลกระทบด้านเศรษฐกิจที่ก้าวไปไกลกว่าระดับปัจเจกบุคคล ดังตัวอย่างต่อไปนี้

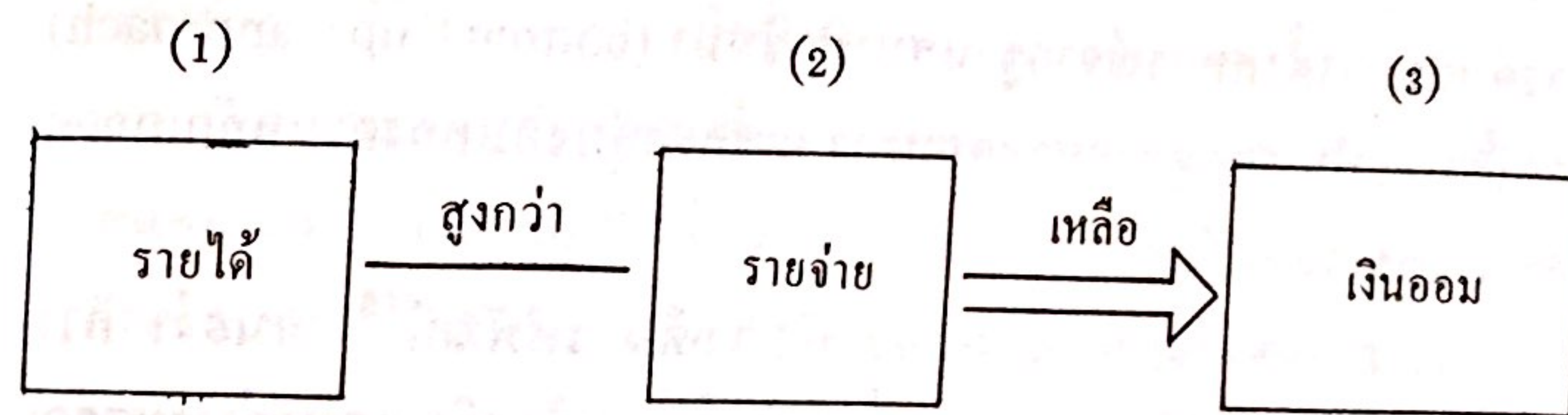
(1) ผลกระทบทางเศรษฐกิจนั้น มิได้อยู่แต่ในระดับตัวบุคคล คือสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการเท่านั้น หากแต่ยังมีผลไปถึงครอบครัวด้วย เช่น การเลี้ยงวัว เมื่อมีกำไร ก็ได้เป็นค่าใช้จ่าย ค่าอาหารของครอบครัว มีสตางค์ให้ลูกไปใช้ที่โรงเรียน (โดยที่ภรรยาและลูกก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการนี้ด้วย เช่น การดูแลวัว การออกไปเกี่ยวหญ้า)

(2) เมื่อเวลาที่เกิดผลดีจากการกระทำโครงการเศรษฐกิจ เช่น ทำโครงการควายแล้วได้ลูกควายเพิ่มขึ้น หรือการมีเงินออมของกลุ่มที่นำไปใช้ได้ทันทีเวลาเกิดเจ็บป่วย (โดยผู้กู้ไม่ต้องหาอะไรมาค้ำประกัน) จากผลสำเร็จเหล่านี้ สมาชิกกลุ่มได้นำมาพูดคุยศึกษาใคร่ครองร่วมกัน และวิเคราะห์ว่าเป็นเพราะเหตุอะไร กิจกรรมเหล่านี้จึงทำให้สมาชิกมีความสนใจในการทำงานกลุ่มมากขึ้น มีความปรารถนาที่จะรักษากลุ่มไว้ให้ยาวนาน ซึ่งความปรารถนาดังกล่าวแตกต่างจากการเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ที่เคยมีมาในอดีต คำตอบประการหนึ่งก็คือ ผลดีที่เกิดขึ้นนั้นมีประโยชน์แต่ด้านเศรษฐกิจเท่านั้น (มีเงินทองใช้มีวัวควายเพิ่ม) แต่เป็นผลด้านขวัญและกำลังใจของสมาชิก ทำให้สมาชิกมีความมั่นใจในผลงานที่ผ่านมาและเป็นปัจจัยสร้างความกระตือรือร้นที่จะทำงานต่อไป ดังจะเห็นได้จากการขยายกลุ่มและการคิดกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะทำออกมาอย่างต่อเนื่อง

(3) กิจกรรมบางอย่างเป็นคว้างพื้นฐานคุณค่าทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ

เช่น การออมทรัพย์ ก็คือการบังคับออม อันเป็นการส่งเสริมคุณค่าทางเศรษฐกิจคือการประหยัดมัธยัสถ์เนื่องจากการบังคับออมเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดทางเศรษฐกิจที่เคยมีมาแต่ก่อนดังนี้

วิถีคิดทางเศรษฐกิจแบบเดิม

ของความประหยัดมัธยัสถ์ ดังจะเห็นได้จากข้อเสนอให้มีการจัดงานพิธีกรรมในรูปแบบที่ประหยัดเรียบง่าย ไม่ฟุ่มเฟือยตามเคยปฏิบัติกันมา

3.8 กลุ่มจอมทองคือความพยายามสร้างกลุ่มสหกรณ์ในความหมายที่แท้จริง

นักวิชาการด้านการพัฒนาชนบทส่วนใหญ่มีความเห็นสอดคล้องกันว่าการปรับปรุงสภาพชีวิตของชาวชนบทนั้นจะเป็นไปไม่ได้หากขาดการจัดตั้งองค์กรประชาชนในความหมายที่แท้จริงหรือกล่าวอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นก็คือ กลุ่มสหกรณ์นั่นเอง อย่างไรก็ตาม จากการประเมินผลกลุ่มสหกรณ์ที่กำลังมีอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็ได้ข้อสรุปว่า

“สถาบันที่เรียกกันเป็นทางการว่า สหกรณ์ นั้น ความจริงไม่ใช่สหกรณ์ หากแต่เป็นหน่วยงานของรัฐบาลที่ตั้งขึ้นเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกร.....สถาบันเหล่านี้ที่ดีที่สุด ก็เป็นเพียงกิ่งสหกรณ์เพราะรัฐบาลมีบทบาทสำคัญและเด่นมากในการจัดการดำเนินงานและสนับสนุนทางการเงิน”¹²

ตั้งได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ชาวบ้านกลุ่มจอมทองนี้เป็นกลุ่มที่มีประสพ-
การณ์ในอดีตและมีบทเรียนกับการตั้งกลุ่มแบบต่าง ๆ นานามากมาย ดังนั้น กลุ่ม
จอมทองจึงได้พยายามใช้ประสบการณ์ ใช้ข้อดีมาเป็นบทเรียนสำหรับแก้ไข
การตั้งกลุ่มจอมทองในปัจจุบัน พิจารณาในแง่ที่เราอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มพัฒนา
จอมทองก็คือ กลุ่มที่พยายามก่อตัวผ่านกระบวนการทำงานเพื่อก้าวไปสู่
การเป็นกลุ่มสหกรณ์ในความหมายที่แท้จริง (authentic cooperative) โดย
การดำเนินการตั้งสหกรณ์จากฐานสมาชิกขึ้นมา (bottom - up approach)
จากนี้เราจะพิจารณาคู่อองค์ประกอบต่าง ๆ ของกลุ่มจอมทองตามหลักเกณฑ์
ของการพิจารณากลุ่มสหกรณ์ดังนี้

(1) **ธรรมชาติของกลุ่มสหกรณ์** ม.ร.ว.อภิน ทรัพย์พัฒน์¹³ เสนอว่า การ
พิจารณากลุ่มสหกรณ์ในความหมายที่แท้จริงนั้น จะต้องพิจารณากลุ่มสหกรณ์
ทั้งในด้านที่เป็นองค์กรธุรกิจ (มีการประกอบพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ) และ
ทั้งในด้านที่เป็นสถาบันทางสังคมชนิดหนึ่ง หมายความว่า จะต้องพิจารณา
บทบาททัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลต่าง ๆ ที่ร่วมกันทำงานให้สหกรณ์
ตามเกณฑ์ดังกล่าวนี้ ตั้งได้กล่าวมาตั้งแต่ตอนต้นแล้วว่า บรรดาเจ้าหน้าที่ของ
ศูนย์ ผู้นำกลุ่มและสมาชิกส่วนใหญ่มีความเข้าใจที่ชัดเจนแน่นอนว่าเป้าหมาย
ปรัชญา และวิธีการดำเนินงานในการมารวมเป็นกลุ่มจอมทองนั้น มิใช่เป็น
เพียงองค์กรธุรกิจ หากแต่เป็นสถาบันทางสังคมของชุมชน ดังคำสรุปอย่าง
ง่าย ๆ ของผู้นำกลุ่มที่ว่า “กลุ่มของเราได้ตั้งขึ้นมาเพื่อหวังผลกำไร และเรา
มารวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือกัน”

(2) **ขนาดของกลุ่ม** จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มสหกรณ์ใน
ประเทศไทยที่เกิดขึ้นเป็นกลุ่มแรก คือสหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้ (พ.ศ.
2459) พบว่า ความสำเร็จประการหนึ่งของสหกรณ์แห่งนี้คือ การมีลักษณะ
เป็นขนาดเล็ก มีดินแดนแคบ ซึ่งสมาชิกจะรู้จักกันดี และควบคุมซึ่งกันและ
กันได้¹⁴ ในกรณีของกลุ่มจอมทอง เราก็จะพบลักษณะเช่นเดียวกัน คือมีการ
จัดกลุ่มย่อยเล็ก ๆ ประมาณ 10-20 คน ที่สมาชิกรู้จักกันดีและควบคุมกันได้
อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน มีลักษณะการประกอบอาชีพคล้ายคลึงกัน
อย่างไรก็ตาม ลักษณะที่ก้าวไปข้างหน้าอีกขั้นหนึ่งของกลุ่มจอมทองก็คือ

การรวมกลุ่มย่อยเหล่านี้ในลักษณะที่สูงขึ้นมา (federate) เป็นระดับเขต โดย
ถือเอากลุ่มแต่ละกลุ่มเป็นสมาชิก วิธีการดำเนินงานในกลุ่มที่มีระดับสูงขึ้นไป
อาจจะเกินความสามารถที่เคยมีมาในอดีตของชาวบ้าน และส่วนนี้เป็นบทบาท
ของศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่ที่จะหมุนช่วยชาวบ้าน บนพื้นฐานของการ
ทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคกัน และมุ่งหวังให้ชาวบ้านยกระดับความสามารถ
ให้เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งช่วยเสริมงานในบางส่วน (เช่น การประสานงาน) ที่
ชาวบ้านยังมีขีดจำกัดอยู่ในปัจจุบัน

(3) **คุณสมบัติของสมาชิก** สมาชิกเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญที่
สุดของสหกรณ์ และเป็น “โซ่ข้อที่อ่อนมากที่สุด” ของกลุ่มสหกรณ์ในเมือง
ไทยเช่นกัน ข้ออ่อนของชาวนาที่มาเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ นั้น มีทั้งด้านสำนึก
และแรงจูงใจ (motivation & consciousness) และด้านความรู้ความเข้าใจ ใน
ด้านสำนึกและแรงจูงใจในการเข้าใจกลุ่มนั้น ชัยนิตย์ วรรณะภุติ¹⁵ รายงานว่า
ชาวนาไทยจะมีลักษณะกระตือรือร้นในเรื่องที่เป็นผลประโยชน์ระยะสั้นและ
ใกล้ตัว หากเป็นเรื่องผลประโยชน์ระยะยาวและไกลตัวแล้ว ชาวนาจะยอม
จำนนหรือมีแรงจูงใจไม่มั่นคงพอจะบรรลุไปถึงเป้าหมายระยะยาว ในแง่มุมนี้
จะเห็นได้ว่า กลุ่มจอมทอง ได้พยายามอย่างยิ่งที่จะใช้กิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการ
ทำโครงการ ทั้งการทำโครงการ ทั้งการศึกษา เพื่อยกระดับจิตสำนึกและแรง
จูงใจของสมาชิกให้มีเป้าหมายทั้งระยะสั้นและระยะยาว มิให้สมาชิกมุ่งแต่
เป้าหมายระยะสั้นจนยอมสูญเสียเป้าหมายระยะยาว (ตัวอย่างที่เห็นชัดเจน
คือการใช้เงินทุนกองกลางจากโครงการปุ๋ยซึ่งมีจำนวนเป็นแสน ๆ บาท สมาชิก
ส่วนหนึ่งต้องการให้มีการเอาเงินมาแบ่งปัน แต่อีกส่วนหนึ่งเห็นว่าควรสะสม
เงินทุนกองนี้เอาไว้เป็นกองกลาง เพื่อในอนาคต กลุ่มจะได้มีเงินทุนสำหรับซื้อ
ปุ๋ยเงินสดด้วยตัวเอง ไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากศูนย์ฯ และศูนย์ฯ จะได้นำ
เงินไปช่วยเหลือกลุ่มอื่นที่มีความเดือดร้อนต่อไป) ผู้นำกลุ่มที่มีระดับ
จิตสำนึกสูงได้ตั้งเป้าหมายงานกลุ่มจอมทองไว้ว่า “จะทำงานกลุ่มให้ยืนยาว
ไปถึงลูกถึงหลาน เพราะในอนาคต ลูกหลานชาวนาจะยิ่งลำบากกว่าคนรุ่นเรา
จึงควรมีหลักประกันชีวิตให้แก่พวกเขา”

(4) **การจัดการศึกษา** Laidlaw¹⁶ ได้กล่าวถึงความสำคัญของกระบวนการ-

“สหกรณ์ปราศจากโครงการศึกษาย่อมมีลักษณะเหมือนธุรกิจอื่นมากยิ่งขึ้น การควบคุมสหกรณ์จะเคลื่อนย้ายจากกระบวนการประชาธิปไตยไปอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย และในยามเกิดภาวะคับขันและประสบความยุ่งยาก ก็จะพบกับการแตกสลายเป็นเสี่ยง ๆ

ดังได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อ “คุณสมบัติของสมาชิก” ว่า การขาดความเข้าใจของสมาชิกในการมารวมกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่ม การแบ่งปันผลประโยชน์ของกลุ่ม เป็นข้อข้อที่อ่อนข้อหนึ่งของการสหกรณ์ ฉะนั้นในกรณีของกลุ่มจอมทองนี้ จึงถือเอาบทบาทของการให้การศึกษาสมาชิกเป็นหัวใจ และเป็นขาดสอดแทรกอยู่ในทุกกิจกรรมของกลุ่ม สมาชิกทุกคนในกลุ่มย่อยจะต้องเข้าใจเหตุผลของการมารวมกลุ่ม เนื้อหาของกฎระเบียบมีอะไรบ้าง ทำไมต้องมีกฎระเบียบความหมายของการส่งคืน เป็นต้น และนอกเหนือไปจากระบบประชาธิปไตยทางตรงภายในกลุ่มย่อยแล้ว (เช่น การตั้งกฎ การพิจารณาเรื่องกู้ยืม) ยังมีการจัดระบบหมุนเวียนให้สมาชิกแต่ละคน หรือกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มได้เข้าร่วมรับผิดชอบในการบริหารงานของกลุ่มด้วย เช่น การหมุนเวียนไปประชุมตามหมู่บ้านต่าง ๆ ของการประชุมระดับเขต เพื่อให้สมาชิกทุกคนในแต่ละหมู่บ้านได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมเขตด้วยเป็นบางครั้ง

(5) **การคัดเลือกผู้นำ** ปัญหาหลักอีกประการหนึ่งของกลุ่มสหกรณ์หรือกลุ่มเกษตรกรในประเทศไทยก็คือ ปัญหาเรื่องผู้นำ เริ่มตั้งแต่เกณฑ์ที่สมาชิกใช้เลือกผู้นำ ก็มักจะเป็นคนที่มีฐานะมั่งคั่ง เป็นผู้มีเส้นสาย เป็นผู้มีอิทธิพล และต่อจากนั้น จากลักษณะผู้นำดังกล่าวก็ก่อให้เกิดปัญหาการทุจริตคดโกงของกรรมการและผู้จัดการของกลุ่มเอง¹⁷ (ภายใต้เงื่อนไขที่ขาดการควบคุมจากสมาชิก) ในกรณีดังกล่าวนี้ กลุ่มจอมทองได้ผนวกเอาวิธีการแก้ไขปัญหาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน เช่น การใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกผู้นำตามแบบประเพณีพื้นบ้าน เช่น กลุ่มเหมืองฝายหรือผู้ที่จะเป็นเจ้าผี (บุคคลอาวุโสที่เป็นหลักยึดของวงศ์ตระกูล) ซึ่งต้องเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ ยุติธรรม อดทนใจคอ

หนักแน่น เสียสละ (ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ศูนย์เชิงใหม่ ๆ และกลุ่มจอมทองได้ใช้แนวทางการพัฒนาแบบศาสนาและวัฒนธรรม) รวมทั้งในการพิจารณาคำแห่งสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเงิน เช่น เทรย์ญิก ก็ต้องใช้คุณสมบัติด้าน “คุณธรรม” เป็นเกณฑ์พื้นฐาน มากกว่าจะใช้เกณฑ์ด้าน “ความสามารถ” แต่เพียงด้านเดียว

(6) **การจัดการ** ในกรณีที่เรากำลังพิจารณากลุ่มสหกรณ์โดยเริ่มจากแง่มุมขององค์กรธุรกิจเป็นเรื่องแรกก็มีรายงานว่า อุปสรรคในการดำเนินงานของสหกรณ์คือ การขาดประสิทธิภาพในการบริหารและการจัดการ¹⁸ กลุ่มจอมทองเองก็ตระหนักอย่างดีถึงจุดอ่อนดังกล่าวจากประสบการณ์ของตน และได้พยายามแสวงหาวิธีการต่าง ๆ ในการเอาชนะขีดจำกัดต่าง ๆ เหล่านั้น ตัวอย่างความพยายามในการปรับปรุงประสิทธิภาพในการจัดการ เช่น

● การเน้นเรื่องการจัดประชุมของสมาชิกและการไหลเวียนของข่าวสารภายในองค์กร ในกฎระเบียบของทุกกลุ่มย่อย จะต้องระบุเอาไว้ว่า กลุ่มทุกกลุ่มจะต้องทำการประชุมประจำเดือน ต้องบันทึกการประชุม นอกจากนั้น จะต้องนำผลของการประชุมประจำเดือนของแต่ละกลุ่มย่อยไปประชุมประจำเดือนของกลุ่มระดับเขต วิธีการจัดการเช่นนี้ เป็นระบบการควบคุมตรวจสอบได้อย่างดี

● การเลือกกิจกรรมการออมทรัพย์เป็นกิจกรรมระดับเขต ก็นับว่ามีความเหมาะสมเพราะเมื่อเปรียบเทียบกิจกรรมออมทรัพย์กับกิจกรรมอื่น ๆ เช่น ธนาคารข้าว หรือธนาคารควายแล้ว การออมทรัพย์เป็นกิจกรรมที่มีความเคลื่อนไหวมากกว่า เช่น สามารถมีการออมเงินและกู้เงินได้ทุกเดือนในช่วงวาระโอกาสเช่นนี้ ก็สามารถจะใช้เป็นช่วงเวลาสำหรับการประชุมประจำเดือนได้

● ในการประชุมเขตทุกเดือนนั้น จะเป็นโอกาสสำหรับการตรวจสอบบัญชีเงินระดับเขต ซึ่งจะต้องมีการแถลงบัญชี มีการแสดงตัวเลขเงินฝาก ซึ่งแม้จะกินเวลาอยู่บ้างแต่มีประโยชน์มากในแง่การควบคุมตรวจสอบจากสมาชิกและการวางพื้นฐานความไว้วางใจกัน

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการจัดการทั้งหมดที่กล่าวมานี้ จะใช้ตามลำพังเพียงการควบคุมจากภายนอกเท่านั้น (เช่น กฎระเบียบ การตรวจสอบบัญชี

การทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร) จะประสบความสำเร็จ นโยบายที่กลุ่มจอมทองใช้อยู่ตลอดเวลา ก็คือ ระบบการควบคุมสองจังหวะ ทั้งการควบคุมจากภายใน (คือความเข้าใจ จิตสำนึก คุณธรรม) และการควบคุมจากภายนอกประกอบกันอยู่เสมอ

4. บทสรุป

หากเราย้อนกลับไปที่จุดเริ่มต้นของบทความนี้ได้กล่าวถึงระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน เราอาจกล่าวได้ว่า เหนือสิ่งอื่นใด งานพัฒนาของกลุ่มจอมทองก็คือ การพยายามสร้างสรรค์ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน (ซึ่งเคยเป็นรูปแบบหลักของชุมชน แต่กำลังเสื่อมสลายไปในเงื่อนไขของสังคมปัจจุบัน) ให้มีความแข็งแกร่งจนสามารถตกผลึกกลายเป็นสถาบันที่สำคัญอันหนึ่งของชุมชน (institutionalization) เช่นเดียวกับสถาบันพื้นฐานอื่น ๆ ของชุมชน เช่น ครอบครัว ศาสนา เครือญาติ ฯลฯ ความพยายามดังกล่าวนี้เกิดมาจากประวัติศาสตร์อันยาวนานของมนุษยชาติที่ได้ค้นพบว่าทั้งในยามปกติและในยามวิกฤต หากมนุษย์มุ่งการกระทำที่ถือแต่ผลประโยชน์ระดับปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ มีแต่ความสัมพันธ์ที่แก่งแย่งแข่งขันกัน ชุมชนทั้งชุมชนจะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ และเมื่อนั้น ปัจเจกบุคคลก็ไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่นเดียวกันชาวบ้านจอมทองได้ค้นพบข้อเท็จจริงดังกล่าวด้วยประสบการณ์ชีวิตของพวกเขาเองว่า เมื่อพวกเขาต่างคนต่างอยู่ เมื่อความหวังโยอาหารในคนยากจนของชุมชนหมดไปเมื่อนั้นชุมชนก็มีแต่ปัญหา รุมล้อมรอบตัว เขวายนกำลังมุ่งหน้าเข้าเมือง ปัญหาโจรขโมยมีมากขึ้น การทะเลาะเบาะแว้งขัดแย้งกันมีเพิ่มขึ้น ดังนั้น ทางออกของกลุ่มพัฒนาจอมทองจึงเป็นไปในทิศทางเดียวกับการตั้งของ Robert Aitken ที่กล่าวถึงงานของพระราชวรมุนีที่ว่า

๖๐๘, ๑๙๗

“ในงานเขียนของพระเทพเวทีนั้น ได้เน้นจุดสำคัญ (ในการแก้ปัญหาของสังคมไทย) ว่าประการแรก คือความสำคัญของการสร้างสถาบันขึ้นมาจากรากฐานของสังคมเอง.....ประการที่สอง คือการสร้างสถาบันขึ้นมาจากคุณค่าในวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของตนเอง.....”

และเราทุกคนก็คงจะไม่ปฏิเสธว่า ชาติไทยเป็นชาติที่นิยมยกย่องคุณค่าเรื่องความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การมีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกันและกัน และนี่คงเป็นข้อท้าทายต่อนักเศรษฐศาสตร์ไทยว่า จะมีฝีมือและมีจิตใจสูงพอที่จะสร้างสรรค์ระบบและสถาบันเศรษฐกิจที่ก่อตัวมาจากคุณค่าของสังคมไทยได้หรือไม่

ความท้ายบท

1. คูรายละเอียดได้จากรายงานการวิจัยเรื่อง "การดำรงอยู่ของชุมชน : กระบวนการต่อสู้และการพัฒนา : กรณีศึกษากลุ่มพัฒนาเขตจอมทอง ศูนย์สังคมนพัฒนาเชียงใหม่" สภาอากาศออลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2533
2. เพิ่งอ้าง
3. ศูนย์สังคมนพัฒนา เขตเชียงใหม่ เป็นหน่วยงานพัฒนาของพระศาสนจักรคาทอลิก ดำเนินงานโดยได้รับเงินทุนช่วยเหลือจากชาวคาทอลิกทั่วโลก (โดยเฉพาะในทวีปยุโรป) ศูนย์ในเขตเชียงใหม่เป็นหนึ่งในสิบของศูนย์สังคมนพัฒนาที่มีเขตงานอยู่ทั่วประเทศ และมีสำนักเลขาธิการเป็นตัวประสานงาน
4. เนื่องจากข้าวเป็นอาหารหลักที่จำเป็นต่อชีวิตของชาวนา และเนื่องจากเขตจอมทองเป็นเขตที่ทันสมัย อยู่ติดถนนใหญ่ มีการใช้เงินตราเป็นส่วนใหญ่จึงต้องมีกิจกรรมการออมทรัพย์เพื่อถุ้ยืมมาใช้ยามจำเป็น กิจกรรมทั้งสองนี้ ชาวบ้านจะดำเนินการเองทุกอย่าง โดยชาวบ้านจะนำเอาข้าวหรือเงินออมที่ตกลงกันมารวมไว้ที่กลุ่ม และเปิดให้สมาชิกถุ้ยืมได้โดยเสียดอกเบี้ยเล็กน้อย ดอกเบี้ยจะสมทบเป็นเงินกองกลางของกลุ่ม สมาชิกจะเลือกคณะกรรมการและตั้งกฎระเบียบภายในกลุ่มขึ้นมาเอง ทุกกลุ่มจะทดลองทำกิจกรรมเล็ก ๆ ด้วยตนเอง จนสามารถรู้จักจิตใจกันสามารถทำงานร่วมกัน ช่วยเหลือกันและกัน จึงจะทำโครงการขนาดใหญ่เพื่อขอการสนับสนุนด้านเงินทุนจากศูนย์ในลักษณะเงินทุนหมุนเวียน กล่าวคือ มีการส่งเงินคืนเพื่อนำไปใช้ในกลุ่มอื่น ๆ
5. จากวารสาร Development dialogue (1989 : 1) ได้เรียกชื่อการพัฒนาแบบนี้ว่า Human Scale Development ส่วนสภาอากาศออลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา เรียกว่า Total Human Development.
6. คูรายละเอียด Susan Hunt, "The Alternative Economics Movement", Interculture, 22 : 1 (Winter 1989) Monchanin Cross-Cultural Center, Montreal, Canada, pp.6-9.

7. จากเป้าหมายที่มุ่งส่งเสริมด้านศาสนา ทำให้เราอาจคาดหวังได้ว่า มิตีศีลธรรมที่ขาดหายไปในการเศรษฐกิจและในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด โดยปล่อยให้บรรดาตัวเลขและเส้นกราฟต่าง ๆ มาเป็นตัวกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ จะได้รับการแก้ไขในระบบเศรษฐกิจของชาวบ้าน S - C Kolm, La bonne économie, pp.60-61.
8. คูรายละเอียดแนวคิดดังกล่าวใน อี เอฟ ชูเมกเกอร์, จี๊มแต่แจ๊ว (Small is Beautiful), สมบูรณ์ สุภศิลป์ (แปล), สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.
9. Dominique Temple, "Economicide" Interculture, (Winter/January 1988), pp.1-5.
10. คูรายละเอียดเรื่องนี้ได้จากกรณีอื่น ๆ เช่น "กาญจนา แก้วเทพ" ศึกษาเรื่องการงานแนววัฒนธรรมชุมชนจากประสบการณ์ของศูนย์สังคมนพัฒนาเขต "ท่าแร่-หนองแสง" วารสารสังคมนพัฒนา : 5-6-2532 หน้า 11-17.
11. ดูจาก Development dialogue "Human Scale Development," Dag Hammarskjöld Foundation, (1989:1), Uppsala, p.12.
12. อ้างจาก ดร.มรว.อकिन รพีพัฒน์, ปัญหาการพัฒนาขบวนการสหกรณ์ในประเทศไทย สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ธ.ค. 2523, หน้า 15.
13. เพิ่งอ้าง หน้า 17.
14. เพิ่งอ้าง หน้า 1.
15. ดู ชัยนงค์ วรรณะภูติ "การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา แนวการศึกษาและความเป็นจริง," สังคมศาสตร์(มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) 4 : 2 (ค.ค.23-มิ.ย.24), หน้า 42-79.
16. อ้างจาก ดร.มรว.อकिन รพีพัฒน์, เล่มเดิม, หน้า 32-33.
17. เพิ่งอ้าง, หน้า 40.
18. เพิ่งอ้าง, หน้า 18-24.
19. คำนำของ Robert AitKen ในหนังสือ Phra Rajavaramuni, Looking to America to Solve Thailand's Problems, The Thai-American Project, Bangkok, 1987.